

Valters Ščerbinskis,
LVVA vec. referents

Ienācēji no tālienes:

Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvju vēsture Latvijā no 19. gadsimta beigām līdz mūsdienām.

Mūsdienu pasaulē nav tādas valsts, kurā nedzīvotu dažādas mazākumtautības. Arī Latvijā jau no seniem laikiem līdzās latviešiem un līviem pastāvīgi ir dzīvojuši citu tautību pārstāvji. Parasti mēs runājam par galvenajām jeb t. s. tradicionālajām minoritātēm. Tās bija un ir skaitliski vislielākās, un ieceļoja noteiktu vēsturisku apstākļu ietekmētas. Piederīgo skaita ziņā nelielas, bet kopumā salīdzinoši daudz un dažādas ir nacionālās grupas. Termins “nacionālā grupa” lietots attiecībā uz darbā aplūkoto tautu pārstāvju kopumu Latvijā. Autors tomēr atzīst, ka dalījums tradicionālajās minoritātēs un nacionālajās, etniskajās jeb imigrantu grupās ir nosacīts, kamēr nav izstrādāti stingri kritēriji klasifikācijas jautājumā.

Kā savas tautas ārzemju diasporas, valsts teritorijā ir atradušas mājvietu vairākas tālu dzīvojošas un latviešiem pat zināmā mērā eksotiskas etniskās grupas. Neraugoties uz mazskaitlību, arī tām ir sava nostāja un loma vēsturiskajos procesos. Iepazīstoties ar šīm, līdz šīm plašākām aprindām pilnīgi nepazīstamajām nacionālajām grupām, mēs varam atklāt sev pavisam jaunu pasauli un raudzīties uz daudzām notiekošajiem nacionālajiem procesiem jau lietpratīgāk. Šajā darbā ar jēdzienu “austrumnieki” un “dienvidnieki” autors apzīmē nacionālās grupas un to pārstāvjus, kuru etniskā dzimtene – Kaukāzs, Vidusāzija un Pievolga - apzīmējama kā Austrumu vai Dienvidu zeme attiecībā pret Latviju. Starp visām šīm grupām pastāv milzīgas atšķirības gan valodas, gan kultūras ziņā, taču tās vieno neliels ieceļotāju skaits un līdzīgie vēsturiskie likteņi Latvijā, kas ir arī atšķirīgi šajā ziņā gan no latviešiem, gan arī no lielajām mazākumtautībām.

Jau no valsts neatkarības atgūšanas sākumiem, valsts politikas līmenī un sabiedrībā tika deklarēta starpnacionāla kopdarbību un integrāciju veicinošā politika attiecībā uz visu

tautību Latvijas iedzīvotājiem. Īpaši uzskatāmi šīs nostājas īstenošanās tagad un norises agrākajos laikos redzamas uz pašu skaitliski mazāko nacionālo grupu piemēra. Tikai pēc ilgajiem padomju okupācijas gadiem daudzi cilvēki pirmoreiz uzzināja, cik nosacīta ir termina “krievvalodīgie” lietojums, runājot par visiem latviski nerunājošiem iedzīvotājiem. Mūsdienās etniskās saskaņas nodibināšanai un pastāvēšanai svarīga nozīme ir informācijai. Zināšanu trūkums rada bāzi aizspriedumiem un mītiem. Gan latviešu, gan cittautiešu sabiedrība ir maz informēta par notiekošo nelielajās dažu tautību Latvijas diasporās. Piemēri nav tālu jāmeklē. Domājams, ka ir samērā maz latviešu, kuri zina, kas bija Maikapara nama īpašnieks vai arī, ka pirmskara Latvijā pastāvēja kaukāziešu biedrības, Rīgā darbojās mulla u. c. Tāpat, mazo nacionālo grupu pārstāvju rīcībā tikpat kā nav nekādu ziņu par tautiešu dzīvi Latvijā pirms Otrā pasaules kara.

Par šiem jautājumiem iepriekš nekādi pētījumi nav izdarīti, tādēļ apgūstot avotus nācās saskarties ar zināmām grūtībām: liecību par šo tēmu vēstures dokumentos ir saglabāties ļoti maz un tās ir izkaisītas vairāku arhīvu dažādos fondos. Darbs sadalīts nodaļās hronoloģiskā secībā, ko ir noteikusi Latvijas vēstures gaita. Ārpus hronoloģiskajiem ietvariem īpaši izdalīta ir nodaļa par karaīmiem, jo šīs nacionālās grupas gaitas dažādos laikposmos bija cieši sasisītas. Nodaļā par mūsdienām un nesenajiem okupācijas gadiem izmantotas armēņu, azerbaidžāņu, gruzīnu, jakutu, tatāru, uzbeku nacionālo kultūras biedrību un musulmaņu kopienas pārstāvju sniegtās ziņas, publicētie avoti un pētījumi. Tā kā Latvijas vēsture nav aplūkojama atrauti no visa Baltijas reģiona vēstures, attiecīgajās nodaļās lasītājs tiek iepazīstināts arī ar austrumnieku un dienvidnieku vēsturus gaitu kaimiņvalstīs. Pētījumam pievienots pielikumi par nacionālo grupu skaitlisko sastāvu, kā arī austrumnieku un dienvidnieku reliģisko un nacionālo organizāciju vadītāju saraksts ar īsām biogrāfiskām ziņām par katru no viņiem.

Materiāli par tatāriem Polijā un Lietuvā iegūti pateicoties dr. hist. Ērika Jēkabsona un Belostokas Universitātes Polijā dr. hist. Ali Miškeviča atsaucībai, par armēņiem mūsdienās - pētnieka Ivara Kinca atsaucībai.

Cariskajā Krievijā

Austrumnieku un *dienvidnieku* vēsturi Latvijā var sākt datēt ar 19. gadsimtu, kad parādās ziņas par šo nacionālo grupu klātbūtni Latvijas teritorijā. Tā kā grupu locekļu bija maz un viņu rosības vairumā gadījumu nebija savstarpēji saistītas, kopaina veidojās no atsevišķām personībām, epizodēm, notikumiem, kuri radīja savdabīgu mozaīku visumā etniski viendabīgajā Latvijas teritorijā.

Viena no lielākajām dienvidu un austrumu tautu pārstāvniecībām Latvijas teritorijā jau no pagājušā gadsimta bija musulmaņi - galvenokārt tatāri un turki. Lai gan ne visi no viņiem bija ticīgie, tomēr lielākā vai mazākā mērā viņus var pieskaitīt islama kultūras tautām, kurām reliģija gan pašu starpā, gan citu acīs bija un ir vienojošs faktors. Bieži vien Krievijā bija pat grūti noteikt, pie kuras tautības islamticīgie pieder.ⁱ Musulmaņu stāvoklis Krievijas impērijā bija īpašs - saskaņā ar carienes Katrīnas II ukazu par reliģisko iecietību 1773. gadā, islams netika pakļauts atklātai diskriminācijai, taču dažādi oficiāli un neoficiāli ierobežojumi pastāvēja līdz pat 1917. gada februāra revolūcijai.

Latvijā musulmaņu klātbūtnei sākotnēji bija tikai epizodisks raksturs. Ja neskaita Krievijas caru un citu kaimiņvalstu karaspēku tatāru karavīru sirojumus latviešu apdzīvotajās teritorijās, tad jāatzīst, ka islamticīgajām tautām tagadējā Latvija ilgus gadsimtus bija nepazīstama zeme. Pēc latviešu apdzīvoto zemju iekļaušanas Krievijas impērijā, lai gan nelielā skaitā, Krievijas musulmaņu tautām piederīgie sāka parādīties Rīgā, Jelgavā, Jēkabpilī, Daugavpilī. Viņu dzimšanas vietas, galvenokārt, atradās Pievolgas tatāru apdzīvotajā reģionā - Simbirskas un Nižņijnovgorodas guberņās.

Sākotnēji atsevišķi musulmaņi Latvijas teritorijā nonāca pret savu gribu. 1877. gadā Krievijas - Turcijas karā, pie Pļevnas liels skaits turku karavīru tika saņemti gūstā. Apmēram 100 no viņiem nometināja Cēsu pilsētā un apkārtnē. Nevarēdami pierast pie bargā ziemeļu zemju klimata 26 no viņiem nomira un tika apglabāti īpašos Turku kapos Gaujas senlejā. Jāpiebilst, ka 1937. gadā, pēc Turcijas konsula Latvijā O. Kellera iniciatīvas, kopus sakārtoja un 26. septembrī uzstādīja pieminekli, uz kura atklāšanu ieradās arī Turcijas sūtnis Nuri Batuⁱⁱ.

Rīgā 19. gadsimta beigās dzīvoja neliela musulmaņu (galvenokārt - tatāru) kopiena. 1890. gadā līdzās Katoļu kapiem Pletenberga ielā (tagad - Aizsaules ielā) pēc vietējā mullas

Muhameta Šakira Abdula Aparova, kopienas pārstāvju Abdula Mjažitova un Kurma Hameta Išnierzova iesnieguma tika izveidoti Musulmaņu kapi, kurus, augot kopienas locekļu skaitam nācās palielināt vēl par 100 kv. m.ⁱⁱⁱ 1902. gadā Rīgā oficiāli nodibinājās musulmaņu draudze. Par imamu ievēlēja Ibragimu Davidovu, drīz pēc tam durvis vēra arī lūgšanu nams^{iv}. Rīgas musulmaņi atradās Orenburgas muftija garīgā pakļautībā.

Saskaņā ar tautas skaitīšanas ziņām, 1897. gadā Vidzemes guberņā dzīvoja 536, bet Kurzemes guberņā - 596 musulmaņi (kopā - 1134). Pēc dzimtās valodas visvairāk bija tatāru - 552 Kurzemē un 449 Vidzemē. No viņiem 920 dienēja cariskās Krievijas armijas daļās Rīgā (400), Jelgavā (324), Liepājā (111), Tērbatā (34) un citur. Jāpiezīmē, ka arī citi islamticīgie - baškīri (23 Vidzemē) un kirgīzi (11 Vidzemē) bija karavīri. Tādēļ arī viņu vecums bija atbilstošs - 939 musulmaņi bija vecumā no 20 līdz 29 gadiem. Apmēram 3/4 no musulmaņiem bija analfabēti un gandrīz visi piederēja zemnieku kārtai. Pēc karadienesta beigām šie cilvēki Baltijas guberņas atstāja. Bez karavīriem šajā laikā Rīgā dzīvoja arī 33 tatāru tautības sīktirgotāji un 29 pārtikas ražošanā iesaistītie^v.

Rīgas musulmaņu vidū bija ne tikai karavīri un uzņēmēji, bet arī dažādi klaidoņi. Par pēdējo esamību liecina kāds ziņojums Rīgas policijmeistara pārvaldei. 1889. gadā anonīms ziņotājs vairāku rīdzinieku vārdā sūdzējās par “Persijas pavalstniekiem” - musulmaņiem, kuri pilsētā, jo īpaši - Maskavas priekšpilsētā, nodarbojās ar diedelēšanu un zagšanu. Ziņotāja vārdiem, rīdziniekus kaitinājis viņu uzkrītoši “nejēdzīgais izskats un apģērbs”, kā arī nepiedienīgā uzvedība. Šī “musulmaņu pūļa vadonis” bijis kāds kristiešu reliģisko atribūtu sīktirgotājs Alibeks Kambiogli^{vi}.

Arī Vitebskas guberņas Latgales daļā, pēc tautas skaitīšanas ziņām no 574 musulmaņiem, 564 dzīvoja Daugavpilī, kur atradās Krievijas armijas daļas. No 560 tatāriem gandrīz visi piederēja zemnieku kārtai, liela daļa analfabēti, un cik noprotams zināma daļā pat krievu valodu pārvaldīja ar lielām grūtībām^{vii}.

Arī vēlākajos gados musulmaņu tautām piederīgo skaits daudz nemainījās un tāpat kā agrāk lielākā daļa no viņiem bija Latvijas teritorijā izvietoto Krievijas karaspēka daļu karavīri. Statistiskās ziņas 1913. gadā liecināja, ka Rīgā un tās apkārtnē dzīvoja 510 musulmaņi. No tiem liela daļa bija jauni vīrieši - 247 cilvēki. Salīdzinoši maz bija sievietes - 107. Gandrīz visi no viņiem dzīvoja Maskavas priekšpilsētā (434) un vairuma

(406) dzimtā valoda bija turku vai tatāru. Jāpiezīmē, ka šajā laikā Rīgā dzīvoja arī 41 islamicīgie - Persijas un Turcijas pavalstnieki^{viii}. 1914. gadā, pēc vēlākām pašu musulmaņu ziņām, draudzē bija ap 1 000 locekļu. Tomēr, ja neņem vērā karavīru skaitu, pastāvīgo iedzīvotāju bija krietni vien mazāk. Pagājušo 17 gadu laikā kopš Pirmās tautas skaitīšanas, islamicīgo civiliedzīvotāju skaits bija pieaudzis. Palielinoties draudzei, imams I. Davidovs tika paaugstināts par mullu un pēc tam iecelts par Viļņas kara apgabala mullu, paliekot arī iepriekšējā amatā. Divas dienas pirms Rīgu 1917. gadā ieņēma vācieši, mulla I. Davidovs izceļoja uz Krieviju. Arī pārējo vietējo musulmaņu lielākā daļa kara laikā izceļoja un pēc ilgajiem kara gadiem 1920. gadā Latvijā bija palikušas tikai dažas islamicīgo ģimenes^{ix}.

19. gadsimtā arī Kaukāza kristiešu tautas - armēņi un gruzīni, līdzīgi latviešiem, piedzīvoja nacionālo atmodu. Gadsimta vidū armēņi un gruzīni cariskajā Krievijā baudīja zināmas privilēģijas. Krievu acīs kaukāzieši bija uzticami pavalstnieki, kristietības atbalsts musulmaniskajā vidē. Piemēram, valsts padomes loceklis un iekšlietu ministrs bija armēņu tirgotāja dēls grāfs Mihails Loriss-Meļikovs, daudzus augstus posteņus armijā ieņēma gruzīnu aristokrāti. Tomēr 19. gadsimta pēdējās desmitgadēs vispārējie krievu nacionālisma uzplūdi sāka ierobežot arī kaukāziešu sabiedriskās elites priekšrocības. Daļēji atbildot uz rusifikācijas politiku, kā arī nonākot Rietumeiropas moderno sociālistisko ideju ietekmē, līdzīgi kā latviešiem, veidojās nacionāli un sociālistiski orientētā inteliģence, kurai bija sava loma tautu sociālās, kultūras, saimnieciskās dzīves attīstībā. Zināma loma tās izveidē bija arī Rīgas un Tērbatas augstskolām, kurās studēja daudzi kaukāzieši.

Lai saprastu vēl vienu svarīgu aspektu armēņu diasporas rašanās vēsturē, jāatceras, ka armēņi, līdzās ebrejiem, bija rosīgi tirgotāji. Armēņu rokās atradās svarīgi tirdzniecības mezgli visā Krievijā, nemaz nerunājot par Kaukāzu. Kāds krievu ģenerālis 19. gadsimtā rakstīja: "Tirgotāji [Gruzijā - aut.] gandrīz visi ir armēņi, kamēr gruzīni to uzskata par kaunu"^x.

Nav zināms, kad Latvijas teritorijā parādījās pirmie Kaukāza kristīgo tautu pārstāvji. 1897. gadā Vidzemes guberņā dzīvoja 49 (Rīgā - 36) un Kurzemes guberņā - 15 armēņi. Gruzīnu skaits bija ievērojami mazāks - attiecīgi 12 un 3. Lielākā daļa no viņiem,

atšķirībā no musulmaņiem, nebija saistīti ar armiju. Nedaudzie Kaukāza kristieši Latvijas teritorijā bija pārtikuši un izglītoti cilvēki, starp gruzīniem bija 7 muižnieki. 1913. gadā Rīgā un apkārtnē dzīvoja jau 121 (armēņu gregoriāņu un katoļu baznīcu piederīgie) armēnis. Līdzīgi citām mazajām Latvijas nacionālajām grupām, vīriešu skaits (84) bija ievērojami lielāks nekā sieviešu (37). No diasporas locekļiem 26 bija Persijas un Turcijas pavalstnieki^{xi}. Liela daļa armēņu bija tirgotāji, kurus ar Rīgu saistīja lietišķi sakari. Vitebskas guberņas latviešu apriņķos šajā laikā dzīvoja tikai pāris desmitu armēņu, no kuriem gandrīz visi iztiku sev pelnīja ar tirdzniecību. Armēņi Latvijas teritorijā bija ieceļojuši, galvenokārt, no Aizkaukāza - Jeļizavetopoles un Karas guberņas, gruzīni - no guberņām Gruzijas teritorijā.

Šajā laikā Rīgā strādāja arī atsevišķi kaukāziešu izcelsmes mākslas un kultūras darbinieki. No 1904. - 1906. gadam Rīgas Krievu teātra režisors bija ievērojamais gruzīnu režisors K. Mardžanovs (Mardžanišvili)^{xii}. Solomonska cirka ilggadīgs administrators bija gruzīns Georgijs Švangeradze. 1905. gadā viņš Rīgā atvēra vienu no pirmajiem kinematogrāfiem - "Royal Bio" un kā pats pirmais ieviesa t. s. trokšņa filmas. G. Švangeradze turpināja administratīvo darbību cirkā arī 20. gados^{xiii}.

Starp vadošus posteņus Krievijas impērijas pārvaldē Baltijā ieņēmušajiem bija arī kaukāziešu izcelsmes aristokrāti. No 1870. līdz 1876. gadam Baltijas guberņu ģenerālgubernators bija slavenās gruzīnu dzimtas atvase, ievērojamā karavadoņa Pjotra Bagrationa brāļadēls, arī Pjotrs Bagrations. Viņa darbība Baltijas guberņās iezīmējās ar rusifikācijas politikas un īpašo guberņu baltvācu muižniecības privilēģiju likvidācijas sākumposmu.

Samērā daudz kaukāziešu, īpaši armēņu, studēja Rīgas Politehniskajā institūtā. Bez gruzīnu kņaza Leontija Abašidzes no Kutaisi un muižnieka Šalvas Guncadzes, dažādu laiku Rīgā studēja armēnis Vasilijs (Barsegs) Tersaharovs, kurš vēlāk bija bankas direktors Aizkaukāzā, inženieris Baku Šamirs Terjegiasarjancs, Vartans Teroganesovs no Tiflissas un pāris desmitu citu.

No 1900. līdz 1902. gadam Rīgas Politehniskajā institūtā ķīmiju studēja arī vēlākais Baku lielnieku komisāru padomes priekšsēdētājs un viens no Baku komisāriem Stepans Šaumjans, kurš Krievijas sociāldemokrātu partijā iestājās tieši šajā laikā un no institūta

tika izslēgts par revolucionāro darbību. 1901. gadā Rīgā viņš noorganizēja armēņu studentu marksistisko pulciņu. S. Šaumjans cieši sadarbojās arī ar latviešu sociāldemokrātiem. Jāpiezīmē, ka Rīgā darbojās arī armēņu studentu korporācija "Sevan" (vairāki kaukāziešu izcelsmes studenti bija arī, piemēram, RPI krievu studentu korporācijas "Fraternitas Arctica" korporanti), kuru locekļi, atšķirībā no marksistiem bija noskaņoti nacionālpatriotiski^{xiv}. 1967. gada 29. oktobrī pie pie Latvijas Valsts universitātes ēkas atklāja S. Šaumjanam veltītu piemiņas plāksni^{xv}. Tomēr, pēc mācību pabeigšanas gandrīz visi kaukāziešu cilmes studenti Rīgu atstāja^{xvi}. Līdzās studentiem, no 1911. gada asistents elektrotehnikā, no 1915. gada lektors un arī pasniedzējs Rīgas amatniecības skolā bija gruzīnu muižnieku dzimtas atvase Aleksandrs Didebulidze. Vēlāk viņš turpināja zinātnieka karjeru Padomju Savienībā, kļūdams par Gruzijas PSR Zinātņu akadēmijas īsteno locekli^{xvii}.

Jāpiebilst, ka gadsimtu mijā Rīgas Politehniskajā institūtā studēja daži Aizkaukāza un Lietuvas musulmaņi. Piemēram, no 1900. līdz 1905. gadam šeit mācījās Tagibeks Safaralijevs, kurš pēc atgriešanās dzimtajā Baku strādāja augstos amatos vietējās zivju pārstrādes fabrikās, Sadiks Hadži Huseinovs no Baku, Ahmeds Saltans Efendijevs no Šemahas.

Arī vecākajā Baltijas augstskolā - Tērbatas universitātē - mācījās daudz kaukāziešu. 1914. gadā armēņu studenti no sava vidus pat izvēlēja pārstāvi nelegālajam nacionāldemokrātu (dašnaku) kongresam^{xviii}. Šajā laikā Tērbatā darbojās Gruzīnu, Armēņu novadniecības un Kaukāziešu studentu biedrība. Gruzīnu studentu skaits ap 1910. gadu sasniedza pat vairāk nekā 60 cilvēkus, bet novadniecībā Tērbatā vienu laiku bija pat 110 dalībnieki. Vairumā politiskā ziņā tie bija nacionāldemokrāti un sociālisti - federālisti, viņi ļoti rosīgi piedalījās gan universitātes studentu nemieros, gan arī dažādu sabiedriski kulturālu pasākumu rīkošanā, ieskaitot pat savas bibliotēkas izveidošanu^{xix}.

Pirmā pasaules kara laikā norisinājās lielas izmaiņas iedzīvotāju sastāvā. Jau kara sākumā Rīgas Politehniskā institūta kaukāziešu izcelsmes studenti, saskaņā ar latviešu preses ziņām, izteica vēlmi doties atpakaļ uz dzimteni, lai iestātos armijā. Bet pēc Turcijas iesaistīšanās karā, Pētera Lielā Rēveles jūras cietokšņa komandants pavēlēja apcietināt un izsūtīt uz Iekškrīeviju - Tambovas guberņu - kā karagūstekņus Vidzemes un Igaunijas

gubernās dzīvojošos Turcijas pavalstniekus - musulmaņus, izņemot armēņus, grieķus un slāvus. Tā 1914. gada oktobra beigās slēdza abas lielās Rīgas turku maiznīcas, bet I. pilsētas iecirknī apcietināja kādu namīpašnieku - turku. Tā laika prese vēstīja, ka kopumā 31. oktobrī Centrālcietumā atradās jau 28 turki.^{xx} Arī starp karadarbībā Latvijas teritorijā iesaistītajiem Krievijas armijas karavīriem bija musulmaņi - galvenokārt, tatāri. Pēc februāra revolūcijas 1917. gadā, karaspēka dezorganizācijas laikā, līdzas citiem, apvienojās arī 12. armijas karavīri - musulmaņi, kuri sadarbojās arī ar latviešu strēlniekiem.^{xxi}

Salīdzinoši liels skaits tatāru līdz Pirmajam pasaules karam dzīvoja kaimiņos - Viļņas un Kauņas gubernās. Jau 14. gadsimtā no Krimas viņus uz ziemeļiem - tagadējo Ukrainu, Baltkrieviju, Poliju un Lietuvu - pārvietoja Lietuvas dižkunigaikštijas karaspēks. Jau 16. gadsimtā viņi bija asimilējušies apkārtējā poļu, baltkrievu un lietuviešu sabiedrībā, saglabājot atsevišķas etniskās īpatnības un reliģiju. Kā to atzīmēja krievu vēsturnieki jau 19. gadsimtā, Lietuvas tatāri bijuši padevīgi un uzticami Polijas-Lietuvas valdnieku pavalstnieki un par to arī saņēma no viņiem dažādas privilēģijas.^{xxii} 19. gadsimtā Lietuvas teritorijā dzīvoja gandrīz 3 000 tatāru, kuru rīcībā bija vairākas mošejas. Līdz 1914. gadam Rietumbaltkrievijā un Polijā dzīvoja ap 12000 tatāru. Poļu vai lietuviešu tatāriem pastāvēja sena un tradīcijām bagāta aristokrātija^{xxiii}.

Atsevišķiem tās pārpoļotiem pārstāvjiem piederēja īpašumi arī Latgalē, piemēram - Soltaniem, Tallat-Kalpšiem^{xxiv}. 1897. gada tautas skaitīšana šeit konstatēja 54 personas, kuru dzimtā valoda bija tatāru, 47 no tām dzīvoja Daugavpils apriņķī^{xxv}. Polijas teritorijā - Ļvovā un Kameņecpodoļskā - jau 13. gadsimta pastāvēja armēņu kopienas. To locekļi gadsimtu gaitā lielā mērā asimilējās un gandrīz pilnīgi iekļāvās apkārtējā slāvu vidē. Tomēr 19. gadsimtā Ļvovā vēl pastāvēja armēņu apustuliskās baznīcas arhibīskapija. Lietuvas un Polijas karalistes kādreizējās varenības un ar to saistītajās ekspansijas uz dienvidiem rezultātā šeit nonāca samērā liels skaits dienvidu tautu pārstāvji, kuri pēc pārcelšanās turpināja dzīvot kompakti, norobežoti no vietējiem iedzīvotājiem, ilgu gadsimtu uzturot savas tradīcijas un valodu.

Dienvidnieku un austrumnieku skaits līdz 1917. gadam Latvijas teritorijā, lai gan neliels, tomēr bija ar tendenci palielināties. Cariskās Krievijas administrācijas realizētā

iekšpolitika un daudzu dienvidu un austrumu tautu tradicionālā piesaiste dzimtajām vietām, kā arī ekonomiskā atpalcība ierobežotā migrāciju impērijas ietvaros. Ja samērā mainīgais musulmaņu tautām piederīgo skaits gandrīz viss sastāvēja no karadienestā esošiem karavīriem, tad armēņu - uzņēmēju skaits Rīgā lēnām pieauga. Nedaudzie gruzīni bija galvenokārt aristokrātijas pārstāvji un inteligenti, kuri migrēja pa visu Krieviju. Tomēr, neraugoties uz atsevišķajiem cilvēkiem, kuri jau veidoja pastāvīgo iedzīvotāju kontingentu, vairums šeit nodzīvoja īsu laiku.

Neatkarīgajā Latvijā

Vēsturiskie apstākļi krasi mainījās pēc Pirmā pasaules kara - 1918. gada 18. novembrī Latvija pasludināja neatkarību. Daudzi nelatvieši kara laikā pameta jaunās Baltijas valstis, tomēr pēc lielinieku diktatūras nostiprināšanās Krievijā, no bijušās impērijas neatkarību ieguvušajās valstīs ieplūda liels skaits bēgļu. Starp tiem bija ne vien agrākie Baltijas un Vitebskas guberņu iedzīvotāji, bet arī politiskie emigranti, kuri glābās no sarkanā terora.

Jau Neatkarības kara laikā 1919. gadā Latvijas Republikas armijā mobilizēja lielu skaitu vietējo iedzīvotāju. Karadarbībā Latvijas Pagaidu valdības pusē iesaistīja arī atsevišķus karagūstekņus - sarkanarmiešus. Šādā veidā 13. Tukuma kājnieku pulkā nonāca Mahmadži Negomadžanovs, Švagvali Habibuļins un vēl vairāki tatāru tautības karavīri. Kopumā 1920. gadā Latvijas armijā frontē atradās 25 tatāru tautības karavīri. Pēc Rīgas un apkārtnes imama Šakira Husnetdinova lūguma 1920. gadā Latvijas armijas virspavēlnieks pat izdeva pavēli attiecībā uz nedaudzajiem musulmaņiem, ka musulmaņi trīs dienas reliģisko svētku "Kurban Bairam" laikā tiek atvaļināti no dienesta.

Nedaudzie karu pārdzīvojušie Latvijas musulmaņi pēc Neatkarības kara pulcējās Rīgā. No Helsinkiem 1920. gada aprīlī Rīgā iebraukušais tatārs Hasans Haretidinovs-Konikovs Somijas musulmaņu vārdā, gribēja iegūt atļauju izvest lūgšanu nama piederumus, arī korānu, un 24 iesvētītos grīdas paklājiņus, pamatojot ar to, ka bijušie Rīgas islamicīgie pārcēlušies uz Somiju. Jāpiezīmē, ka 20. gados Somijā, daudzo krievu emigrantu vidū, dzīvoja ap 1 000 musulmaņu. Tomēr, Latvijas Garīgo lietu departaments to neļāva darīt, jo likumīgā kārtībā musulmaņu draudze Rīgā slēgta nebija un pēc normālas dzīves atjaunošanās pēc kara bija iespējama bijušo rīdzinieku atgriešanās. Tā arī notika. Pēc Latvijas neatkarības iegūšanas un Neatkarības kara beigām, Rīgā sarosījās vietējie musulmaņi. 1920. gada vasarā Tieslietu ministrija saņēma jau citu Hasana Haretdinova-Konikova lūgumu - atļaut viņam kā nepilsonim, nopirkt divas mūra ēkas ar zemes gabalu (Aleksandra ielā 2), mošejas ierīkošanai. Par varas iestāžu atbildi nav liecību, taču zināms, ka šis lūgšanu nams tā arī netika uzcelts.

1920. gada jūlijā Rīgas musulmaņu sapulce par imama pienākumu izpildītāju ievēlēja vietējo turku kafejnīcas-maiznīcas īpašnieku Šakiru Husnetdinovu. 1928. gadā

musulmaņu draudze lūdza Garīgo lietu departamentu iecelt Š. Husnetdinovu, kurš visu laiku sabiedriskā kārtā apzinīgi veica mullas pienākumus, par pastāvīgu Rīgas un apkārtnes imamu. Turklāt draudze ierosināja viņu apbalvot arī ar Triju Zvaigžņu ordeni. Pirmais lūgums tika apmierināts un Š. Husnetdinovs visu turpmāko laiku līdz pat 1940. gadam pildīja šos pienākumus. Viens no kopienas locekļiem Minhadždins Kirimovs 1994. gadā atcerējās, ka musulmaņi atzīmējuši svētkus, ievērojuši tradīcijas, paražas, tādā veidā saglabājot islama kultūru Latvijā. Lūgšanas tikušas noturētas imama plašajā dzīvoklī Marijas ielā 48. Bērni islama ticību apguva ģimenē, netika zaudētas arī svēto rakstu valodas - arābu - zināšanas.^{xxvi} Tomēr Latvijā civilaktu noslēgšana imamam netika atļauta, lai gan dzimšanas, miršanas un laulību reģistrēšanas atļaujas Rīgas musulmaņi centās panākt.

Visus neatkarības gadus islamticīgo skaits būtiski nemainījās. Lielākā daļa no viņiem bija turki vai tatāri^{xxvii}. 1920. gadā Latvijā bija vairs tikai 115 tatāri un 19 turki, bet musulmaņu kopā bija 130 vīrieši (starp tiem 2 latvieši) un 32 sievietes. Piemēram, 1925. gadā starp musulmaņiem fiksēti arī 9 poļi, kas liecina par asimilācijas procesiem. 1935. gadā Latvijā kopumā bija tikai 66 musulmaņi. Rīgas Musulmaņu draudzē bija palikuši vairs tikai 42 cilvēki. No viņiem 12 bija bijušās Krievijas pilsoņi - nansenisti un viens - Igaunijas pilsonis. 35 no viņiem piederēja pie četrām lielām Rīgas islamticīgo tatāru (turku) ģimenēm - Husnetdinoviem, Kirimoviem, Kerimoviem un Mahmutoviem^{xxviii}. Lielākā daļa no viņiem Rīgā dzīvoja jau otrajā paaudzē, t. i. jau viņu vecāki šeit bija dzimuši 19. gadsimta beigās. 1940. gadā Š. Husnetdinovs un viņa ģimene uzvārdu latviskošanas kampaņas laikā nomainīja uzvārdu un saucās Eriss^{xxix}.

Kas bija šie cilvēki? Viens piemērs varētu būt Nikolajs Išmuhametovs. Viņš bija tatārs, dzimis Jakutijā. 1917. gadā Krievijā N. Išmuhametovs apprecējās ar latvieti Annu Malējnieci un no islama pārgāja pareizticībā. 1919. gadā iebraucot sievas dzimtenē, viņš sāka strādāt par Rīgas militārās policijas galvenā aresta nama uzraugu.^{xxx} Imama Š. Husnetdinova dēls, Rīgā dzimušais Abdulla Husnetdins strādāja Turcijas konsulātā par tulku un sekretāru. 30. gadu otrajā pusē ar rakstiem par Turciju viņš samērā bieži publicējās latviešu presē. Musulmaņu skaitu papildināja arī dažas latvietes un krievietes, kuras pēc apprecēšanās ar tatāriem pārgāja islamticībā. Tā latviete Lizete Berga pēc laulībām ar tatāru Kirimovu kļuva par musulmanieti Bibi Aišu Kirimovu.

Latvijas musulmaņiem bija raksturīga spēcīga reliģiskā apziņa, neraugoties uz visai juceklīgo un nekonkrēto tautības apzīmējumu. Vienas ģimenes locekļi pasēs figurēja gan kā turki, gan kā tatāri - acīmredzot arī valsts ierēdņi bieži to neatšķīra. Arī Latvijā bija raksturīgas tradicionāli lielās ģimenes ar sešiem, septiņiem un pat vairāk ģimenes locekļiem. 1935. gadā no 42 draudzes locekļiem 32 bija dzimuši Rīgā. Atsevišķu musulmaņiem piederīgo etniskā - sabiedriskā rosība aprobežojās ar piedalīšanos biedrības "Kaukāzs" rīkotajā gadskārtējā kaukāziešu ballē Operas namā.

Arī gruzīnu un armēņu skaits 20. - 30. gados bija tikpat mazs cik tradicionāli islamticīgo tautu pārstāvjiem. Tomēr viņi bija nesalīdzināmi rosīgāki kultūras dzīvē. 1929. gada janvārī nodibinājās kaukāziešu biedrība "Iveria". Biedrības izveidošanas ierosinātāji bija gruzīni Georgijs Švangeradze un Šalva Maglakelidze. Lai gan ievērojamu vairākumu jau no sākuma sastādīja gruzīni (no 20 dalībniekiem 13 bija gruzīni), drīz biedrībā ieplūda arvien vairāk citu tautību kaukāzieši un jūlijā to pārdēvēja par "Kaukāzu". Biedrība nodibinājās kā apvienība, lai pulcētu ap sevi novadniekus, rīkotu atpūtas vakarus, priekšlasījumus un svētku reizēs būtu rastu iespējas pabūt kopā. Viens no galvenajiem biedrības darbības virzieniem bija palīdzības sniegšana trūcumā nonākušiem novadniekiem. Lai iegūtu naudas līdzekļus reizi gadā Armijas virsnieku klubā biedrība rīkoja "Kaukāziešu balli". Piemēram, 1934. gada balle, ienesa biedrības kasē Ls. 1 800. Tik nelielai organizācijai tā bija vērā ņemama summa. Rīgas krievvalodīgajā sabiedrībā šīs balles tika atzinīgi vērtētas^{xxxī}. Tomēr Politiskās pārvaldes viedoklis bija pretējs - "biedrība tajās nepavisam necenšas izcelt un rādīt kaukāziešu garu, raksturu, nacionālās īpatnības, kultūru un t. t., bet viņas drīzāki atgādina pavājas krievu ballītes..."^{xxxīī}. Ik pa laikam biedrībā notika tējas vakari, dažas reizes priekšlasījumi par Kaukāza vēsturi un kultūru. Biedrības telpas atradās ēdienu veikala "Kaukāzs" (Merķeļa ielā 8) telpās. 1938. gadā "Kaukāza" kasē skaitījās Ls. 685, 95 biedrības līdzekļu un Ls. 468, 06 - palīdzības nauda kaukāziešu trūkumcietējiem. Šajā laikā biedrībā bija 65 biedri un 20 biedri - veicinātāji. Pēc ļoti aptuveniem aprēķiniem, ap 30 personas varēja būt armēņu cilmes, pārējās - ap 20 ar latviskiem, 10 - krieviskiem un 5 vāciskiem uzvārdiem - kaukāziešu izcelsmes sievietes, kuras ieprecējušās rīdziniekos^{xxxīīī}. Biedrībā rosīgi darbojās arī 4 osetīni^{xxxīīīī}.

30. gadu beigās, kad Sabiedrisko lietu ministrija jau bija pieņēmusi lēmumu par biedrības likvidāciju, tās valde un biedri lūdza atļaut turpināt darbību, jo “savā dzīvē Latvijā mēs vēlamies iegūt tikai minimālo tiesību, satikties savā starpā kopējā stūrītī, kas mūs apvienotu ar latviešiem un latvju kultūru un arī dotu iespēju kopējās pārrunās pakavēties atmiņās par Kaukāzu”.^{xxxv} Īpaši aktīvi bija biedrības priekšsēdētāji Anaida Jurgensone un Aleksandrs Asrijancs, arī krāsu tirgotājs Grigorijs Belikjancs, tirdzniecības nama īpašnieks Sarkiss Eļbeks, Vera Sosijeva, tirgonis Georgijs Šahnazarovs. Ballēs lezgingu dejoja slavenā armēņu izcelsmes baletdejojāja un baletmaistare Helēna Tangijeva - Birzniece, kura arī skaitījās biedrībā. Tomēr 1938. gada jūnijā biedrība “Kaukāzs” ar Sabiedrisko lietu ministrijas lēmumu tika slēgta. Biedrības vadība lūdza atļauju pārreģistrēt vai vismaz atlikt likvidāciju, paskaidrojot ar to, ka “Kaukāzs” sniedz morālu un materiālu atbalstu trūcīgiem kaukāziešiem un, ka vienmēr tā ir bijusi politiski lojāla organizācija. 1936. gadā, pēc Sabiedrisko lietu ministrijas pieprasījuma, Politiskā pārvalde izdarīja izziņu, kurā gan nekonstatēja nekādas nelikumības, taču atzina, ka biedrība “nīkuļoja”^{xxxvi}.

1933. gadā savstarpēju iekšēju nesaskaņu dēļ no “Kaukāza” izstājās visi gruzīni un novembrī izveidoja Latvijas Gruzīnu biedrību. Arī šī biedrība nebija mononacionāla, tajā iestājās arī daži armēņi un krievi. Ja “Kaukāzs” rīkoja balles, tad gruzīni Krievu drāmas teātrī reizi gadā sarīkoja uzvedumu un Operā Jaunā gada sagaidīšanu kopā ar krievu māksliniekiem. Tā kā daudzi gruzīni 30. gados izceļoja uz Rietumeiropu, uz lielākiem emigrācijas centriem, kopīgo “draudzīgo pārrunu un satikšanos” bijis maz, konstatēja biedrības pilnsapulcē 1936. gadā un lēmumu par biedrības likvidāciju uzticēja Iekšlietu ministrijai^{xxxvii}. Lai gan šajā sapulcē tika izvirzīta doma par biedrības pašlikvidāciju, tomēr vairākums nolēma turpināt darbību. Jāatzīmē, ka gruzīni bija čakli priekšlasījumu rīkotāji un tam galvenais iemesls lektori lasīja referātus par Gruzijas mākslu, vēsturi un politiskajām norisēm nesenajā pagātnē. No rosīgākajiem biedriem jāmin Šalva un Marija Maglakelidzes, Konstantīns Cincadze, Avtandils Čikašua, Sumbats Terhačtrjans, medicīnas students Aleksandrs Švangeradze. 1934. gadā referātu par Mariju - pēdējo Gruzijas carieni biedrības literārajā sanāksmē nolasīja Latvijas kara flotes admirāļa Teodora Spādes sieva Nadežda, dzimusi muižniece no Kaukāza. Biedrība savu darbību pārtrauca 1938. gada decembrī, kad liela daļa tās biedru jau bija izceļojusi uz ārzemēm.

Vairums armēņu Latvijā jau no cariskās Krievijas laikiem bija uzņēmēji. Arī 20. - 30. gados daudzi no viņiem nodarbojās ar tirdzniecību. Jeļizavetopoles gubernā, Gadrudā 1880. gadā dzimušais Aleksandrs Asrijancs Rīgā ar pārtraukumiem dzīvoja jau no 1898. gada un strādāja firmā “Rätfelders”. 1901. gadā Armavirā dzimušajam Grigorijam Belikjancam piederēja stikla un krāsu tirgotava. Jāpiemin arī armijas rezerves ārsts - leitnants muižnieks Ņikita Hačijancs, kurš dzīvoja, strādāja mediķa amatos un darbojās profesionālās organizācijās Daugavpilī vēl 30. gadu beigās. Krustpilī praktizējošs ārsts bija armēnis Vagans Sergejevs. Pazīstamais Krievu drāmas teātra aktieris armēnis Jurijs Jurovskis (Saruhanovs) vēlāk darbojās arī kā aktiermākslas pedagogs un kinoaktieris. 1922. gadā uzsāka un 1931. gadā beidza Latvijas Mākslas akadēmijas Glezniecības nodaļu osetīns Aleksandrs Zaurbeks Sosijevs. Viņš, kā pazīstamā latviešu gleznotāja Vilhelma Purvīša skolnieks, ir atstājis savu devumu glezniecībā, savos darbos atainojot, galvenokārt, Latvijas dabu. Starp viņa gleznām varētu pieminēt darbu “Latgales partizāni”, kurā atainota karadarbība Neatkarības kara laikā.

Pulkvedis Šalva Maglakelidze Gruzijas neatkarības laikā 1920. gadā bija Tbilisi gubernators. Pēc tam, kad Sarkanā armija okupēja Gruziju, viņš ar sievu, baltvācieti Mariju un dēlu Kaju Mariju izceļoja uz Latviju. 30. gados viņš strādāja par skolotāju krievu pamatskolā^{xxxviii}. Vēlāk pulkvedis izbrauca uz Franciju, vēlāk Vāciju, bet 1941. gadā dzīvoja Romā. Kajs Marijs Maglakelidze Rīgā beidza vācu vidusskolu. 1938. gadā kopā ar māti izceļoja uz Vāciju, kur brīvprātīgi iestājās dienestā vērmahtā un vēl 1942. g. dienēja kādā frontes vienībā. Viņš sevi uzskatīja par pilnīgi ieaugušu vācu kultūrā^{xxxix}. 30. gadu vidū K. M. Maglakelidze mācījās Polijas jūras karaskolā, bet viņa tēvs jau dzīvoja Parīzē, kur rosīgi sadarbojās ar gruzīnu trimdas patriotiskajām organizācijām^{xl}.

Slavenās Abhāzijas gruzīnu Šervašidzu dzimtas kņaza Mihaila jaunākā meita Varvara apprecējās ar Straupes muižkungu baronu Meiendorfu un pēc ieceļošanas vīra dzimtsīpašumos ieguva Latvijas pavalstniecību. Pēc viņas nāves trimdā, Anglijā, 1946. gadā vietējais latviešu laikraksts “Londonas Avīze” publicēja nekrologu. Tajā bija uzsvērts, ka kņaziene “dziļi jūta līdzī latviešiem” un zināma loma labvēlīgajā attieksmē bijusi arī viņas tautībai.^{xli}

Uz Rietumvalstīm, meklējot labākus apstākļus dzīvei, izceļoja arī armēņi. Šķēršļus radīja tas, ka bija samērā grūti saņemt iebraukšanas atļaujas Rietumvalstīs un šiem cilvēkiem bieži trūka līdzekļu. Tā armēnis Ervands Ogenesovs no 1931. gada atļauju ieceļošanai Amerikas Savienotajās Valstīs gaidīja divus gadus, līdz viņam beidzās eksistences līdzekļi un viņš bija spiests lūgt palīdzību biedrībā “Kaukāzs”^{xlii}. Daudzi no viņiem bija ārvalstnieki, kas radīja virkni papildus problēmu. Piemēram, Persijas pilsonim armēnim Rafaelam Šahnazarovam, lai izpildītu karadienestu, nācās atgriezties savā valstī.

Lai gan Rīgā armēņu diaspora bija niecīga, tomēr arī šeit interesējās par savas tautas politiskās un sabiedriskās dzīves aktualitātēm. No armēņu emigrantu lielā centra - Parīzes - biedrība “Kaukāzs” abonēja dašnaku izdevumus^{xliii}, kas zināmā mērā liecināja arī par vietējo armēņu nacionāldemokrātisko noskaņojumu. Zīmīgi, ka tieši Rīgā, 1921. gada jūlijā notika neveiksmīgā armēņu komunistu un dašnaku emigrācijas vadības samierināšanās tikšanās. Domājams, ka gan armēņu, gan gruziņu rosīgākajiem darbiniekiem bija labi sakari ar attiecīgo emigrantu centriem Parīzē. Šalva Maglakelidze un viņa sieva bija Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Rīgas nodaļas biedri. Zināmā mērā pārsteidzošs ir fakts, ka pēc Politiskās pārvaldes ziņām Rīgā dzimušie turki Alimžans un Abdulla Husnetdinovi, kā arī tirgotājs Kirimovs bija latviešu ekstrēmo nacionālistu organizācijas “Pērkonkrusts” aktīvi locekļi. Turpretim konditors, tatārs, Norulla Mahmutovs bija bijis gan sarkanais pionieris, gan darbojies sociāldemokrātu organizācijā “Strādnieku Sports un Sargs”. Vairāki, darbojoties krievu sabiedriskajās organizācijās, iesaistījās arī krievu emigrantu politiskajā kustībā. Piemēram, armēnis Petross Eļbeks, par to, ka savulaik bija atradies krievu emigrantu “Jaunās paaudzes nacionālajā darba savienībā”, pēc padomju okupācijas nekavējoties tika apcietināts un ievietots Centrālcietumā^{xliv}.

Šķiet, ka 20. gados viens no sabiedrībā pazīstamākajiem *austrumniekiem* bija komietis (tolaik teica - zirjans) Kaļistrats Žakovs. Viņš bija beidzis triju universitāšu piecas fakultātes un līdz izceļošanai ieņēma profesora vietu Sanktpēterbugas psihoneiroloģijas institūtā. Zinātnieks nodarbojās reliģijas, zinātnes un filozofijas sintēzes jomā, izveidojot savu teoriju par šo nozaru apvienojumu - limitismu. Latvijā 20. gados par šīm tēmām krievu valodā tika pat izdoti trīs viņa darbi. Profesors Siguldā un Cēsīs uzstājās ar

lekcijām, bija pazīstams ar daudziem latviešu inteliģentiem. Profesors K. Žakovs mira 1926. gadā un tika apglabāts Pokrova kapos^{xlv}.

Kaimiņvalstīs Polijā un Lietuvā turpināja pastāvēt samērā lielas daļēji pārtautoto tatāru kopienas. Polijas apmēram 6000 tatāriem sabiedriskās dzīves centrs atradās Viļņā. Pastāvēja kultūras biedrība ar centrālo radu Viļņā, tatāru tautības jauniesaucamie parasti tika iedalīti šeit pat dislocētajā jātņieku pulkā. Viļņā atradās arī Polijas musulmaņu augstākais vadītājs - muftijs (ievēlēts 1925. gadā; agrāk Polijas musulmaņi bija pakļauti Simferopoles muftijam). Abu valstu musulmaņi bija pilnīgi ieauguši apkārtējā sabiedrībā, pilnīgi sevi identificēja ar attiecīgo valstu pilsoņu kopumu, bet Poliju un Lietuvu uzskatīja par savu vienīgo dzimteni.

Gan tradicionālajām musulmaņu tautām piederīgo, gan armēņu un gruzīnu skaits Latvijā bija ļoti mazs un tas svārstījās atkarībā no politiskajām norisēm daudz nacionālajā kaimiņzemē Krievijā. Ja robeža ar Krieviju bija atklāta - Latvijā ieplūda neliels skaits *austrumnieku* un *dienvidnieku*, bet neatkarības laikā viņi bija nejauši ieceļotāji. Lielākā daļa Latvijā nonāca kā bēgļi no komunistiskā terora dzimtenē. Daži atgriezās no bēgļu gaitām, jo šeit bija dzīvojuši jau pirms kara. Daudzi no viņiem, īpaši Latvijā pastāvīgi dzīvojošie, bija pilnīgi iekļāvušies krievu sabiedrībā. Raksturīgi, ka krieviskojās, ja tā var teikt, galvenokārt armēņi - tās bija sekas šīs tradicionālajai tautas rusofilijai, kas radās atrodoties pastāvīgā etniskā konfliktā ar apkārtējiem kaimiņiem - musulmaņiem. Savukārt tatāri acīmredzami pārlatviskojās, - jo Rīga 30. gados bija kļuvusi samērā latviska pilsēta. Zināma daļa ieceļoja kā Latvijas pilsoņu dzīvesbiedri. Tie, kuri vēlējās, pilnībā iekļāvās valsts dzīvē, nezaudējot savu etnisko identitāti. Tomēr, nelielais skaits bija nopietns traucēklis savas nacionālās kultūras izkopšanai. Gan tas, gan materiālās grūtības spieda izceļot uz zemēm, kur pastāvēja lielākas grupas tautiešu un labākas iespējas iegūt materiālo labklājību.

Karaīmi

Līdzās jau minētajām Latvijas mazajām mazākumtautībām, samērā ilgu laiku valsts teritorijā ir dzīvojuši karaīmi. Lai gan šī tauta pasaulē ir mazāk zināma, tās atsevišķi pārstāvji Latvijā savulaik bija sabiedrībā ietekmīgi un pazīstami cilvēki.

Karaīmu etniskās saknes meklējamas Hazāru kaganāta tjurku ciltīs, bet reliģiskā ziņā karaīmi ir vairāku gadsimtu gaitā atšķēlusies jūdu sekta, kura sākumā gan ieguva ievērojamu sekotāju skaitu, taču vēlāk savu nozīmi lielā mērā zaudēja^{xlvi}. Viņu dogmatiskā mācība, stingrā balstīšanās vienīgi uz bībeles Veco derību, veicināja nesajaukšanos ar citu reliģiju piekritējiem, gadsimtu gaitā izveidojot īpašu etnisku vienību. Ļoti precīzi jau pagājušajā gadsimtā karaīmus raksturoja pētnieks V. Ļivanovs. Viņš rakstīja, ka karaīmi pastāv tikai pateicoties savas reliģiskās pārliecības spēkam un reliģiskais elements nekur citur nebija tik stipri ieplūdis un noteicis sabiedrisko un privāto dzīvi kā karaīmu vidū.^{xlvii} Vairums karaīmu ar laiku koncentrējās musulmaniskajā Krimas pussalā, no kurienes 14. gadsimtā, Lietuvas dižkunigaikšijas ziedu laikos, daļu karaīmu pārvietoja uz Lietuvu un Poliju. Vēlākajos gadsimtos karaīmi izveidoja savrupu, norobežotu etnisku grupu, kura sevi identificēja ar īpašu valodu, reliģiju un kopēju vēsturi. Jau no seniem laikiem, valodas un sadzīves ziņā, karaīmi kļuva tuvi radniecīgi Krimas tatāriem. Kopumā pasaulē 1895. gadā, pēc vispārīgiem aprēķiniem, bija ap 12 000 karaīmu, no kuriem ap 10 000 dzīvoja Krievijā (Krimā un Kauņas guberņā)^{xlviii}. Krievijas impērijā pastāvēja īpaša Karaīmu garīgo lietu pārvalde, kura pārzināja visu karaīmu kopienu iekšējo dzīvi. 19. gadsimta vidū Krievijā viņi panāca, ka karaīmus likumdošanā šķīra no jūdaistiem, t. i. atcēla līdz tam arī uz viņiem attiecošos ierobežojumus. Tomēr arī vēlāk karaīmi bieži tika jaukti ar ebrejiem - daudzi ierēdņi uz jūdaistiem attiecinātos aizliegumus turpināja attiecināt arī uz karaīmiem. Eipatorijas un Trāķu hahami (garīgie vadītāji) pret to protestēja un Krievijas iekšlietu ministrija visām guberņām nosūtīja cirkulārus, kuros atgādināja, ka karaīmu tiesības ir tādas pašas kā pārējiem impērijas pavalstniekiem un lika to izskaidrot arī padotajiem, kuri vāji orientējas reliģiju lietās.^{xlix} Atsevišķās, lai gan kompaktās, tomēr nelielās karaīmu grupas tomēr nespēja nodrošināt tautas pilnvērtīgu pastāvēšanu. Lai mēģinātu glābt šo etnisko grupu no asimilācijas, 1910. gadā Eipatorijā sanāca I. Karaīmu kongress. Demogrāfiskā stāvokļa uzlabošanai kongresa dalībnieki izlēma ierosināt karaīmiem - vīriešiem izvēlēties par

sievām tikai tautietes, jo pēc cariskās Krievijas likumiem, karaīmam precoties ar cittiecīgo vajadzēja zaudēt savu ticību. “Vai karaīmu starpā rasies daudz tādu, kas gribēs izpildīt minētos lēmumus, par to tomēr ļoti jāšaubās”, rakstīja “Rīgas Avīze”. Turpat arī tika raksturoti latviešiem nepazīstamie karaīmi. “Būdami godīgi cilvēki un labi pavalstnieki”, viņi “valdības iestādēm nekad nedarījuši nekādas nepatīkšanas un šī arī viņus nekā nespaidījusi”, atzina konservatīvais latviešu laikraksts^l.

20. - 30. gados Lietuvā un Polijā turpināja pastāvēt kompakta karaīmu kopienas. Tās izdeva periodiskus izdevumus, sekmēja reliģisko, kultūras un sabiedrisko dzīvi. Abās valstīs - Polijā un Lietuvā - karaīmu kopienas bija ieguvušas likumīgu statusu. Polijā izveidojās Karaīmu reliģiskā apvienība, 1927. gadā karaīmu kongress ievēlēja savu hahanu (garīgo vadītāju) Hadži Sereju Hanu Šapšalu, kurš šajā amatā atradās līdz pat Otrajam pasaules karam, bet hahana sēdekļis atradās Trāķos. Padomju okupācijas laikā Lietuvas PSR Viļņā, Paņevēžā un Trāķos dzīvoja ap 400 karaīmu^{li}. Neliels skaits karaīmu turpināja dzīvot šajā laikā arī Ukrainā, Rietumbaltkrievijā, un Krimā, bet padomju laikā viņi pakāpeniski asimilējās, zaudējot nevien valodu, bet arī savu īpatnējo reliģiju.

Pirmās liecības par karaīmiem Latvijas teritorijā atrodamas no 19. gadsimta. Pēc Rīgas Karaīmu kopienas pārstāvja M. Kazasa lūguma, Rīgas Dome 1892. gadā atļāva ierīkot Karaīmu kapsētu, piešķirot 100 kv. m. zemes starp Katoļu un Musulmaņu kapsētām Mīlgrāvja ceļa malā. Pēc tautas skaitīšanas ziņām, 1897. gadā Vidzemes guberņā (galvenokārt Rīgā) dzīvoja 58 karaīmi, bet Kurzemes guberņā - 2. No viņiem 27 par dzimto valodu atzina krievu, 21 karaīmu (kipčaku), 5 latviešu un 1 - ebreju. Līdzīgi kā daudzas citas nelielās etniskās vienības, arī karaīmi nelielā skaita dēļ tika pakļauti pastiprinātai pārkrievošanai. Tomēr, neraugoties uz to, stiprs iegansts nezaudēt etnisko īpatnību bija ciešās reliģiskās saites kopienas locekļu vidū. Gadsimtu mijā karaīmu skaits vēl vairāk pieauga, tādēļ, palielinoties arī vecāku ļaužu skaitam, kopiena līdzā palielināt kapsētas lielumu vēl par 100 kv. m. Ar kapu lietām 1912. gadā nodarbojās kopienas pārstāvis Jufuds Asabs^{lii}. 1913. gadā Rīgā dzīvoja jau 95 karaīmi (47 vīrieši un 48 sievietes), bet no viņiem 21 bija Persijas vai Turcijas pavalstnieks^{liii}. Jāatzīmē, ka pazīstamās Blūma zīmēšanas skolas īpašnieks bija pareizticībā pārgājies karaīms no Odesas Venjamins Blūms.^{liv} Viņa skolā mācījās daudzi vēlāk pazīstamie latviešu gleznotāji. Liela daļa no Rīgā pastāvīgi dzīvojošajiem karaīmiem bija iecelojuši no

Maskavas, Krimas (Simferopoles), Harkovas un Hersonas gubernām. Savukārt 19. gadsimta beigās - 20. gadsimta sākumā dzimušie bija nākuši pasaulē jau Rīgā. Jāatzīmē, ka karaīmiem vispār bija izplatīta migrācija, meklējot labākus sociālekonomiskos apstākļus.

1887. gadā darbību uzsāka Rīgā pazīstamās karaīmu Maikaparu dzimtas tabakas fabrika "Maikapars". Pēc tās pamatlicēja Ābrama Maikapara nāves fabrika tika pārveidota par akciju sabiedrību. Ar laiku uzņēmums izveidojās par vienu no varenākajiem savā nozarē, līdz 1940. gadā tas tika nacionalizēts un pārvērst par tabakas fabriku "Rīga". Viens no Ā. Maikapara dēliem - Teodors - savulaik bija bijis cariskās Krievijas karaflotes ārsts. Pēc tēva nāves 1906. gadā viņš kļuva par akciju sabiedrības direktoru. T. Maikapars 20. - 30. gadu turpināja ārsta praksi un bija pazīstams sabiedriskās higiēnas speciālists^{lv}. Kā krievu saraksta kandidāts viņš piedalījās arī pašvaldību vēlēšanās. Neilgu laiku viņš un dēls Kirils darbojās arī Aizsargu aviācijā. Otrs Ābrama dēls - Mihails - 1908. gadā beidza Maskavas universitātes tiesību zinātņu nodaļu un strādāja par juristu. Pirmā pasaules kara laikā viņš kopā ar sievu Ļubovu (arī karaīmeti) un māti Sāru atradās bēgļu gaitās un atgriezās Rīgā ar Latvijas konsulāta Konstantinopolē palīdzību. Maikaparu dzimta 20. - 30. gados rosīgi piedalījās dažādās krievu nacionālās organizācijās - Krievu nacionālajā apvienībā, Krievu skautu un gaidu draugu biedrībā, Krievu ārstu biedrībā un citur. Rīgas krievu sabiedrībā kā sabiedriska darbiniece un labdare bija pazīstama arī Sāra Maikapare. Viņa bijusi liela Krievu drāmas teātra cienītāja un arī sieviešu līdztiesības cīnītāja. Laikraksts "Segodņa", atzīmējot viņas jubileju atcerējās gadījumu, ka Krievijas carienei viesojoties Rīgā, S. Maikapare bija vienīgā dāmu delegācijā, kura atļāvās neskūpstīt valdnieci roku.^{lvi} Vēl viens no Maikapariem - Gelels - pēc Pilsu kara beigām palika Maskavā, lai mēģinātu pasargāt no izpudināšanas viņiem piederošo fabriku. Kad to nacionalizēja, Latvijas pilsonību pieprasīt bija jau par vēlu. 1930. gadā viņu apcietināja un nosūtīja uz Sibīrijas lēģeriem par saistībām ar valūtas darījumiem. Neraugoties uz viņa brāļu Teodora un Samuila pūlēm, glābt G. Maikaparu, un pārvest uz Latviju, tas acīmredzot, neizdevās^{lvii}.

Anketās, atzīmējot ticību, dzimtas locekļi bieži uzrādīja pareizticību. Piemēram, aizsargu anketās T. Maikapara tautība bija karaīms, bet ticība - pareizticība. Lūdzot atļauju atgriezties Latvijā no Krievijas pēc Pilsu kara, M. Maikapars un viņa sieva par savu

ticību uzrādīja luterānismu, bet viņa māte Sāra - karaīmu reliģiju^{lviii}. Kopumā no 10 Maikaparu dzimtas locekļiem, kuru vecāki vai viens no vecākiem bija neapšaubāmi karaīmi, sevi par karaīmiem uzskatīja seši, par krieviem trīs, bet viena tautību nenorādīja. Līdzās plaši pazīstamajai Maikaparu dzimtai Rīgā dzīvoja arī skaitliski mazākā Penerdži ģimene. No Penerdži dzimtas četriem locekļiem karaīmi bija divi, viens krievs un vēl viens, kuram dažādos dokumentos uzrādītas abas tautības. Visi četri Sultani un pieci Pandulo ģimenes locekļi personību apliecinošos dokumentos atzīmēti kā karaīmi. Starp minēto ģimeņu locekļiem 13 sevi pieskaitīja pie karaīmu reliģijas, pieci - pie pareizticības, trīs bija luterāņi un viens katolis. Skaitliski nelielās un izkaisītās karaīmu tautības locekļi gadsimtu gaitā etnisko īpatnību saglabāšanas nolūkos bija raduši piemēroties. Jāatceras, arī tas, ka līdz 1917. gadam karaīmiem, apprecoties ar svešautieti bija jāmaina ticība un tādēļ arī eventuāli - tautība. Kā bijušās Krievijas impērijas pilsoņi, viņi neatkarīgās valsts laikā lielā mērā turpināja atrasties vietējās krievu kulturāli - sabiedriskās dzīves mutuļos. Arī Latvijas oficiālās iestādes bieži vien nezināja kā rīkoties, nosakot viņu tautību. Tā pēc 1925. gada tautas skaitīšanas laikrakstos parādījās ziņa, ka Latvijā konstatēti 16 karaīmi, “kam tautība nav noskaidrota”, kaut gan tajā pašā laikā 20. gados pasu ailēs karaīmu tautība tika minēta^{lix}.

Karaīmu neformālajā “centrā” - Maikaparu uzņēmumā, domājams, tika nodarbināts ne viens vien īpašnieka tautasbrālis. Piemēram, gadsimta sākumā tabakas fabrikā strādāja Karaīmu kapsētas pārvaldes priekšsēdētājs Moisejs Uvanaks, akciju sabiedrības valdē bez lielās Maikaparu ģimenes pārstāvjiem bija arī karaīms Samuils Penerdži. Interesanti, ka vēl vienai karaīmu ģimenei - tirgotājam Beraham un viņa dēlam Jonam Pandulo piederēja tabakas preču tirgotava Kaļķu ielā, Vecrīgā. Domājams, ka slēgtajā un skaitliski nelielajā karaīmu sabiedrībā savas tautas tradīcijas un vēsture netika aizmirsta. Liecība tam ir fakts, ka 1939. gadā nodibinājās Rīgas Karaīmu kapu kopšanas biedrība. Tās dibinātāju vidū bija trīs Maikapari.^{lx}

Otrā pasaules kara laikā 1943. gadā Latvijas teritorijā joprojām dzīvoja 19 karaīmi. Šajā laikā Rīgā vēl dzīvoja arī pazīstamais T. Maikapars. Bet konservu fabrikas “I. W. Goegginger” konservu nodaļas vadītājs bija Semjons Sultans, viens no vienīgās vietējās karaīmu biedrības dibinātājiem.

Vācu okupācijas politika pret karaīmiem bija īpaša. “Karaīmi ir ticības un tautības ziņā šķirami no žīdiem. Viņi nav cēlušies no žīdiem, bet ir gan uzlūkojami par turku tatāru tautu grupu un ir Krimas tatāriem diezgan radniecīgi. Viņi ir būtībā Priekšāzijas un orientālās rases locekļi ar mongoļu piejaukumu un uzskatāmi vācu tautai par rasiski svešiem. - Pret karaīmiem nav jāizturas kā pret žīdiem, bet jālietā tā pati mēraukla kā citām turku tatāru tautām. No katra nevajadzīga asuma pret viņiem jāizvairās”, ziņoja direktīva no Berlīnes Austrumzemes ģenerāldirektoram.^{lx}

Daļu no plašās Maikaparu dzimtas jau pirms tam, pirmajā padomju okupācijas laikā apcietināja un izveda uz PSRS. Pārējie, kopā ar simtiem tūkstošu latviešu devās bēgļu gaitās uz Rietumiem Otrā pasaules kara beigās. Latviešu bēgļu nometnē Lībekā, Vācijā līdz 1949. gadam atradās Mihails (Miķelis) Maikapars ar ģimeni, Ludmila un Margarita Maikapares, kopā ar četriem bērniem, līdz 1947. gadam dzīvoja Virsburgas bēgļu nometnē. Viņi un citi Latvijas karaīmi vēlākajos gados izkaisīti tupināja dzīvot Francijā, Vācijā, Kanādā un ASV.

Vācu un padomju okupācijas laiks

Pēc Latvijas okupācijas, Padomju Savienības represīvās iestādes uzsāka nežēlīgas represijas pret Latvijas iedzīvotājiem. Lai gan lielāko triecienu saņēma latviešu tauta, taču pat starp nedaudzajiem *dienvidniekiem* un *austrumniekiem* bija represētie. 1940. - 1941. gadā bez vēsts pazuda tatārs Abdula Husnetdins, bet gleznotāju osetīnu Zaurbeku Sosijevu 1940. gada novembrī apcietināja, un apvainoja, ka ir piedalījies karadarbībā pret Sarkanarmiju Ziemas karā somu pusē. Pēc tam, kad tika noskaidrota patiesība, viņam “katram gadījumam” piesprieda 10 gadus ieslodzījuma par “piedalīšanos baltemigrantu organizācijā”^{lxii}. 1941. gada 14. jūnijā uz Tomsku, izsūtīja kažokādas fabrikas “Deka” īpašnieku armēni Petrosu Arabkercijancu. Tas notika, neraugoties uz to, ka par bijušo fabrikantu strādnieki atsaucās ļoti labi un 1941. gadā uzņēmums viņa vadībā ražošanas plānu izpildīja par 240%. Agrāk, 20. gados P. Arabkercijancs Berlīnē bija beidzis universitāti un Latvijā 1928. gadā ieceļoja jau kā ādu apstrādes speciālists. Tikai 1957. gadā, pēc neskaitāmiem P. Arabkercijanča lūgumiem, viņam atļāva atgriezties Latvijā. Viņa pirmā sieva vāciete un dēls Tigrans 1939. gadā bija izceļojuši uz Vāciju, bet viņa tēvs Sedraks un māsa Helēna arī tika izsūtīti uz Sibīriju^{lxiii}. 1941. gadā padomju iestāžu apcietināto sarakstos redzams arī karaīma Samuila Penerdži vārds^{lxiv}. Pēc A. Bāra liecības, apcietināja arī kādu (vārdā nenosauktu) vietējo aristokrātiskas izcelsmes juristu - tatāru, kurš saprazdams, kas viņu sagaida apcietinājumā, viesnīcas “Roma” kafejnīcā neveiksmīgi mēģināja noindēties^{lxv}.

Uz neilgu laiku padomju iebrukumu pārtrauca vācu okupācija. Jau no pirmajām dienām arī nacistu režīma vērstās represijas nepagāja secen daudziem Latvijas iedzīvotājiem. Piemēram, Kuldīgas ārstu gruzīnu Aleksandru Švangeradzi par sarkanarmiešu ārstēšanu 1941. gadā nogalināja vērmahta karavīri. Vēlākajos gados viņam Kuldīgā tika atklāta arī piemiņas zīme. Tomēr, neraugoties uz varu maiņu, daudzas no jau pieminētajām *austrumnieku* un *dienvidnieku* ģimenēm palika Latvijā.

Pēc Statistikas pārvaldes ziņām 1943. gadā Latvijā samērā vienmērīgi izvietojušies dzīvoja vairāki desmiti kaukāziešu, 40 tatāri, 35 turki, kā arī 9 asīrieši, 5 uzbeki un daži citu tautu pārstāvji. Daļa no šajā laikā Latvijā uzskaitītajiem *dienvidniekiem* un *austrumniekiem* bija bijušie sarkanarmieši - vācu karagūstekņi. Arī starp atsūtītajiem

civilgūstekņiem bija islamticīgie. Viņu garīgo aprūpi veica līdzšinējais Rīgas mulla Š. Husnetdinovs, kurš pulcēja gan vietējos, gan ievestos musulmaņus uz kopīgajiem dievkalpojumiem - kopienas reliģiskā darbība tika turpināta arī vācu okupācijas laikā. Kā atceras no Krievijas darbos atvestā tatāriete Zaituna Gaņejeva, Rīgas mulla un pārējie vietējie musulmaņi bijuši stipri integrēti vietējā latviešu sabiedrībā - daudzi bija precējušies ar latviešiem, tomēr reliģiskie rituāli tikuši pildīti. No šeit jau agrāk dzīvojušajiem daži tika iesaistīti arī karadarbībā. Piemēram, Baku dzimušais armēnis Armenaks Karapetjans no Rīgas 1944. gada 1. martā tika iesaukts vācu armijā^{lxvi}. Kā jau minēts iepriekš, vērmahtā dienēja Kajs Marijs Maglakelidze. Viņa tēvs kara laikā krita kā Vācijas armijas ģenerālis. Kā liecina Rīgas Universitātes personīgo lietu kolekcija, šeit vācu okupācijas laikā studēja Irānas pilsoņi armēņi Leons Šahnazarjans (Mehānikas fakultāte), Vagaršaks Oganesovs (Ķīmijas fakultātē) un Latvijas pilsonis, Rīgas imama dēls Nurmuhameds Eriss (Inženierzinātnes fakultāte).^{lxvii}

Lielākā daļa neatkarības laikos dzīvojušie *austrumnieki* un *dienvidnieki* Latvijas teritoriju atstāja līdz ar vācu okupācijas izbeigšanos un šodien viņu pēcnācēji dzīvo dažādās Rietumvalstīs. Piemēram, pēc kara latviešu bēgļu nometnē Eitīnē līdz tālākai izceļošanai uz Rietumiem dzīvoja tirgotājs Alimžans Husnetdins ar sievu, latvieti Mildu. Vācijā mira arī mulla Š. Husnetdins. Lielākā daļa mazāko minoritāšu pārstāvju bija samērā turīgi un pretkomunistiski noskaņoti ļaudis un kā tādiem, viņiem varēja draudēt represijas komunistiskā režīma nostiprināšanās gadījumā. Latvijā, cik zināms, palika tikai daži cilvēki.

Pēc Otrā pasaules kara padomju okupācijas režīms Baltijā nostiprinājās. Starp daudzajiem simtiem tūkstošiem slāvu, no dažādām PSRS republikām, pēc kara beigām Latvijā ieceļoja arī citu tautību okupētājvalsts pilsoņi. Šo ieceļotāju pirmais vilnis nonāca Latvijā pirmajos pēckara gados, kad šeit uz dzīvi apmetās no frontes atgriezušies virsnieki ar ģimenēm un dažādi padomju pārvaldes darbinieki.

Otrais ieceļošanas vilnis norisinājās nedaudz vēlāk - 50.gados. Tā jau 50. gados Latvijā dzīvoja ap 20 Krimas tatāru. Kā vienai no padomju represētajām tautām, viņiem atcēla īpašo ierobežojošo apmešanās režīmu un Latvijā ieplūda pēc kara uz dzīvi Latvijā palikušo virsnieku radnieki.

70. - 80. gados jau esošajiem Krimas tatāriem pievienojās dažādi laimes meklētāji, kā arī cilvēki, kuri bija nodibinājuši internacionālas ģimenes^{lxviii}. Lielā mērā minētais ir attiecināms arī uz citiem *austrumniekiem* un *dienvidniekiem*, kuri arvien pieaugošā skaitā ieplūda Latvijā. Tā rezultātā jau 1959. gadā Latvijā dzīvoja vairāki tūkstoši *austrumnieku* un *dienvidnieku*, bet 1979. gadā, piemēram, tatāru skaits (3764) Latvijā bija pat lielāks nekā kaimiņu - igauņu skaits. 70. gados norisinājās liels nelatviešu pieplūdums Latvijā, bet 80. gados tas sasniedza maksimumu. Atsevišķu *austrumnieku* un *dienvidnieku* tautu grupu locekļu skaits Latvijā palielinājās pat vairākkārtīgi. 1989. gadā tatāru skaits pat sasniedza 4 800 cilvēku. Salīdzinājumam - igauņu bija kļuvis vēl mazāks.

Lielākā ieceļotāju daļa dzīvoja galvaspilsētā Rīgā un citās lielākajās pilsētās. Piemēram, 80. gadu beigās - 90. gadu sākumā 88% tatāru dzīvoja pilsētās un starp Latviju apdzīvojošām etniskām grupām šajā rādītājā ieņēma otro vietu. Līdzīgs stāvoklis bija arī starp armēņiem, gruzīniem u. c. (skat. par Rīgu - tabula nr. 3.). Ieceļošana Latvijā norisinājās gan ar valsts palīdzību, gan privātā ceļā. Komunisma impērijas vajadzībām saceltajās gigantiskajās rūpnīcās bija vajadzīgas darbarokas, tādēļ atsevišķi austrumnieki šeit nonāca kā strādnieki vai dažādu profesiju speciālisti saskaņā ar tā saucamo vissavienības pasūtījumu. Privātā ceļā iebraucēji Latvijā palika uz dzīvi pēc dienesta okupācijas armijā, mācībām augstskolās, apprecoties ar vietējiem iedzīvotājiem. Svarīgs iemesls ieceļošanai Baltijā bija arī samērā augstais dzīves līmenis un iespējas uzlabot savu materiālo labklājību. Izglītības līmenis starp dažādām tautu grupām bija visai dažāds, tomēr varam uzskatīt, ka vislielākais izglītotāko iebraucēju skaits nāca no Kaukāza, īpaši no Armēnijas un Gruzijas - daudzi no viņiem tieši Latvijā ieguva augstāko izglītību un palika šeit uz dzīvi. Kāda daļa no ieceļotājiem bija arī okupācijas karaspēka militārpersonas, kuras pēc atvaļināšanas no dienesta palika dzīvot Latvijā. Kopumā migrāciju pa visu Padomju Savienību sekmēja industrializācija, kas atšķirībā no lauksaimniecības, veicināja iedzīvotāju mobilitāti. Pastāvēt plašajai korupcijai un protekcionismam Kaukāzā un Vidusāzijā, daudziem vienīgā iespēja iegūt augstāko izglītību un darbu bija izceļojot no dzimtenes. Visi šie apstākļi palīdzēja sekmēt t. s. tautu tuvināšanos, sajaukšanos, kas īstenībā nozīmēja pārkrievošanu.

Rezultātā, Latvijā izveidojās samērā plaša Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvniecība. Tā tomēr nebija bezpersoniska krievu valodā runājošu cilvēku masa. Daudzu vārdi Latvijā nebija sveši tolaik arī plašākā sabiedrībā.

Daudzi no viņiem bija mediķi. Traumatoloģijas un ortopēdijas zinātniski pētnieciskā institūta dibinātājs un pirmais tā direktors bija gruzīnu ārsts Arčils Mačabeli. Pie viena no institūta korpusiem 1970. gadā tika atklāta viņam veltīta piemiņas plāksne. Pazīstami mediķi bija arī armēņi Georgijs Stepanjans, Natālija Bagramjana, gruzīni Timuri Mačgaladze (Ludzas slimnīcas galvenais ārsts), Murmans Ratiani (ķirurgs Daugavpilī), tatārs Ravils Kaļinkins (ķirurgs Jūrmalā).

Virkne pazīstamu vārdu atrodami arī tālaika inteliģences, arī tehniskās, aprindās. 1968. gadā tika izveidots pazīstamais klavieru duets Nora Novika un Rafi Haradžanjans, kura repertuārā bija arī armēņu komponistu skaņdarbi. Arhivārs Krimas tatārs Refats Čubarovs ilgus gadus bija Latvijas Valsts arhīva direktors, samērā pazīstami bija arī žurnālisti azerbaidžānis Faigs Safarovs un armēnis Karens Markarjans. Gruzīnu tautības arhitekts Endri Šarašidze piedalījās Vecrīgas atjaunošanas darbos.

Līdzās dažādu profesiju darbiniekiem, Latvijā atsevišķi *austrumnieki* un *dienvidnieki* strādāja arī augstos komunistiskās partijas posteņos, piemēram, Latvijas PSR KP Centrālkomitejas lektors - ekonomists bija armēnis Surens Gasparjans. Starp viņiem bija arī vairāki augsta ranga virsnieki. Baltijas kara apgabala galvenais urologs bija gruzīns Nikodims Brivadze, S. Gasparjana dēls bija atvaļināts padomju armijas virsnieks un Latvijas Valsts Universitātes kara katedrā pasniedza militāro apmācību. Tradicionāli daudz kaukāziešu strādāja milicijā.

Visbeidzot jāatzīmē, ka nereti Latvijā uz patstāvīgu dzīvi palika arī profesionālo komandu sportisti un studenti. Ilggadīgs Liepājas futbolkomandas “Zvejnieks” spēlētājs bija Roberts Čilingarjans, gruzīns Boriss Čikovani strādāja un strādā par futbola treneri Rēzeknē. Daudzi nelatvieši Rīgā nonāca kā Civilās aviācijas institūta studenti, piemēram, aviatoru izglītību apguva un arī palika Latvijā liela daļa no Latvijas jakutu tautības pastāvīgajiem iedzīvotājiem.

Lai gan nekādu etniska rakstura pasākumu organizēšana šajā laikā nebija iespējama, tomēr virkne ieceļotāju, galvenokārt no Kaukāza, uzturēja savstarpējus kontaktus. Arī

Latvijas musulmaņi visus padomju okupācijas laiku jau no 1945. gada neformāli bija apvienojušies nelielā kopienā, kuras vadību uzņēmās kāds garīgo lietu pārzinātājs, šādi izpildot mullas pienākumus. Privātos dzīvokļos notika lūgšanas un tika izpildīti citi reliģiskie rituāli. Sabiedriskā kārtā tika veikta arī Musulmaņu kapu sakopšana. 1958. gadā pateicoties tagadējās Rīgas pilsētas musulmaņu draudzes padomes priekšsēdētājas Rufijas Ševirjovas mātei, kura tolaik bija rajona padomes deputāte, Jēkabpilī, pēc ilgas saskaņošanas ar Maskavu, tika atvēlēta vieta musulmaņu kapsētai. Līdz tam musulmaņi tikuši glabāti ebreju kapos, kas izraisījis lielu neapmierinātību.^{lxix} Dažādās vietās privāti pulcējās vairāku atsevišķu etnisku grupu pārstāvji, tādējādi sākoties atmodai īpašas grūtības nesagādāja tautiešu pulcēšana un organizēšana kultūras biedrībās. Kā redzams, padomju antireliģiskā politika gan stipri ierobežoja reliģiju izplatību un ticīgo darbību, tomēr pilnīgi izskaust to nespēja. Tāpat arī slēptā pārkrievošanas politika nedeva gaidītos augļus - pat tik tālā un svešā zemē, ieceļotāji no austrumiem un dienvidiem turpināja saglabāt atsevišķas nacionālās tradīcijas un valodu.

Padomju režīms centās izskaust nekrievu tautu nacionālo pašapziņu. Iebraucējiem, kuri bija nekrievi, bija iespējams sūtīt bērnus tikai krievu vai latviešu skolās. Lai gan, neapstrīdami, daudzi gruzīni, armēņi un azerbaidžāņi samērā grūti pakļāvās pārkrievošanai, ilgi saglabājot savas kultūras, valodas un arī, zināmā mērā, dzīves veida elementus, no dzimtenes tālajā Latvijā. Amerikāņu vēsturnieks, Kaukāza vēstures speciālists Ronalds Grigors Sanijs atzīst, ka vēl 80. gados vismaz Vidusāzijas un Kaukāza tautu pārstāvji no padomju mākslīgi radītās nāciju tuvināšanās un iespējamās saplūšanas bija tik tālu kā nekad padomju varas laikā^{lxx}. Tā kā latviešu valoda un kultūra iebraucēju lielākajai daļai bija sveša, ar maziem izņēmumiem, vairums no jaunās paaudzes dzīvoja krieviskajā vidē un atsvešinoties no savas tautas, vairs nebija ieinteresēti integrēties Latvijas pamatiedzīvotāju sabiedrībā. Iebraukušos no pamatnācijas šķīra milzīgas atšķirības dzīves uztverē un sabiedrības uzvedības normās, kuras nespēja novienādot pat komunistiskais režīms.

Pēc neatkarības atgūšanas

Padomju Savienības sabrukuma laikā Latvijā atradās salīdzinoši liels skaits iebrucēju no Austrumiem un Dienvidiem, tomēr turpmāko ieceļošanu pārtrauca lēmumi par migrācijas ierobežošanu un robežu izveidošana. Atšķirībā no okupācijas gadiem, turpmākajos gados atsevišķu nacionālo grupu pārstāvju skaitam vajadzēja svārstīties atkarībā no dabiskā pieauguma, kā arī repatriācijas intensitātes. Tātad nacionālo grupu skaitliskajam sastāvam kopumā vajadzēja pazemināties, kas arī pašās 80. gadu beigās - 90. gadu sākumā norisinājās. Dažādi bija iemesli, kāpēc cilvēki atgriezās savā dzimtenē, jaunās valstis arī centās sekmēt savu pilsoņu repatriāciju. Īpaši labvēlīgus apstākļus kazahu tautības repatriantiem sagādāja Kazahijas valdība, jo šajā valstī pamatiedzīvotāju skaits procentuāli bija vismazākais Padomju Savienībā. Pilnīgi pretēji - bruņotie konflikti un saimnieciskais sabrukums Kaukāzā atturēja no izceļošanas kaukāziešus. Tomēr drīz pēc kopējā izbraucēju skaita samazināšanās, apstājās arī nacionālo grupu skaitliskā samazināšanās un pēdējos gados locekļu skaits pat pieaug - un tas notiek laikā, kad kopējie dabiskā pieauguma rādītāji valstī ir negatīvi un likumīga ieceļošana Latvijā ir stingri ierobežota. Atmodas laikā Latvijas teritorijā dzīvoja gandrīz 5000 tatāru. 1993. gadā reģistrēti tika par apmēram 1500 tatāriem mazāk, bet ar katru nākamo gadu tatāru skaits atkal turpināja pieaugt apmēram par 100 cilvēkiem. Līdzīga aina vērojama arī pie pārējām nacionālajām grupām. Piemēram, 1989. gadā Latvijā dzīvoja 2765 azerbaidžāņi, bet jau pēc četriem gadiem viņu skaits bija samazinājies vairāk nekā uz pusi, bet pēdējos gados atkal pieaudzis par apmēram 350 cilvēkiem. No 1989. līdz 1996. gadam Latviju atstājuši apmēram 500 gruzīnu, tomēr ar katru gadu viņu skaits turpina atkal pieaugt. Jādomā, ka viens no iemesliem pārsteidzoši lielajam attiecīgo grupu pārstāvju pieaugumam ir līdz tam nelikumīgi valstī dzīvojušo personu pakāpeniska legalizācija. Zināma loma šeit ir arī nacionālās pašapziņas pieaugumam. Jāatzīmē, ka 90. gadu sākumā Latvijā iebruca arī kāds skaits armēņu - zemestrīces un kara bēgļi, no kuriem daļa vēl joprojām atrodas Latvijā. Šis apstāklis, šķiet, arī noteica to, kādēļ 90. gadu sākumā Latvijā vairāk iebruca nekā izbrauca uz Gruziju un Armēniju. Jāatzīmē, ka izceļošana norisinās ne tikai kā repatriācija, bet arī kā emigrācija uz Rietumu zemēm. Īpaša nacionālā grupa bija Krimas tatāri^{lxxi}. Viņu skaits 1990. gadā bija apmēram 60 cilvēki. Krimas tatāri, gaidot politisko norišu iznākumu, cerēja uz iespējām atgūt atņemto

- atgriezties savā dzimtenē Krimā, no kuras pēc Otrā pasaules kara tika deportēta visa viņu tauta. 1993. gadā Latvijā tika reģistrēti vairs tikai 19 Krimas tatāri. Zīmīgi vārdi izskanēja intervijā laikrakstam "Atmoda". Krimas tatāru biedrības vadītājs Refats Čubarovs stāstīja par turpmākajiem kopienu plāniem: "Līdzko būs iespēja, aizbrauksim".^{lxxii} Viņam pieder arī savu tautiešu kopienu raksturojošie pesimistiskie vārdi, ka Krimas tatāri būtībā zaudējuši gan savu kultūru, gan reliģiju, jo padomju režīma laikā viņi tikuši "pamatīgi" asimilēti. R. Čubarova vērtējums par saviem tautiešiem ir pamatots - uz šo laiku gan Krimas, gan Pievolgas tatāri Latvijā bija jau ievērojami pārkrievjušies. Tatāru biedrības "Ideļ" priekšsēdētājs Iļduss Sabitovs autoram apliecināja, ka apmēram puse no Latvijā dzīvojošajiem tatāriem jāuzskata par pārkrievotiem. To apstiprina arī 1989. gada tautas skaitīšanas ziņas - no 4828 tatāru, 2505 par savu dzimto valodu uzskatīja krievu, bet tikai 2257 - tatāru^{lxxiii}. Bieži vien zaudētās saiknes ar etnisko dzimteni pilnībā atsvešina daudzus no savu tautību kultūras un valodas. Kaukāziešu izcelsmes Latvijas iedzīvotājus rusifikācijas politika skāra ievērojami mazāk. No 2063 Rīgas armēņiem un 1454 azerbaidžāņiem 1989. gadā krievu valodu par dzimto atzina 964 armēņi un 367 azerbaidžāņi (attiecīgi 14 un 12 šo tautību cilvēki par dzimto valodu atzina latviešu)^{lxxiv}. Līdzīgs stāvoklis ir arī citās bijušās Padomju Savienības sastāvdaļās. Piemēram, Ukrainā par savu dzimto valodu 1989. gadā atzina tikai 46, 1% armēņu, 42, 6% gruzīnu un 48, 9% tatāru^{lxxv}. Pēc gruzīnu biedrības vadītāja Marsela Mikiani aprēķiniem no apmēram 870 gruzīniem, tikai ap 50 ir jauktās ģimenes, kas ievērojami bremsē pārkrievošanos. Arī armēņiem un azerbaidžāņiem jaukto laulību ir salīdzinoši mazāk. Izteiktā nacionālā pašapziņa un ciešās saiknes ar etnisko dzimteni zināmai daļai kaukāziešu līdzšinējām paaudzēm samērā veiksmīgi palīdz saglabāt nacionālo identitāti. Tomēr, Latvijā dzimusī paaudze, kura izglītību guvusi vietējās krievu skolās, nereti jau ir visai attālinājusies no savu vecāku dzimtenes - visai maz ir tā, kas to saista ar tālo etniskās izcelšanās vietu un arī valodas zināšanas lielā mērā tiek zaudētas.

Starp šodienas Latvijas *austrumniekiem* un *dienvidniekiem* ir visdažādāko sociālo slāņu pārstāvji. Pēcpadomju laikā apstākļi ir ievērojami mainījušies. Valsts valodas zināšanu nepieciešamība ierobežo daļai nelatviešu iesaistīties valsts darbā, rūpniecības samazināšanās dēļ ievērojami samazinājās tur nodarbināto skaits. Pār kvalificēties nākas

arī atvaļinātajiem okupācijas armijas virsniekiem. Tomēr dažādo mazo nacionālo grupu pārstāvji ir dažādi cilvēki, līdz ar to dažādi ir arī viņu likteņi. Joprojām pastāv vērā ņemams kaukāziešu izcelsmes inteliģences slānis. Kā žurnālisti krievu valodā iznākošajā presē darbojas žurnālisti armēņi Anžela Gasparjana, Aleksandrs Geronjans, Karens Markarjans.

Īpaši jāatzīmē lielais mākslinieku - armēņu skaits. 1996. gadā Mākslas akadēmiju beidza gleznotāji Varušs Karapetjans un Arturs Akopjans. Pazīstami mākslinieki ir gleznotāji Babkens Stepanjans, Susanna Mirza - Avakjana, keramiķis Levons Agadžanjans, viņa brālis metālmākslinieks Lendriks, tagad jau mirušais skulptors Karušs Akopjans. Aglonas katoļu baznīcas skulptūru grupas izveide uzticēta Grairam Avetjanam. Arī gruzīniem ir vairāki gleznotāji - Sandro Čhaidze, Nugzars Paksadze, Goča Huskivadze un Avtandils Ašvetija. Lielu darbu savu tautiešu pievēršanai klasiskajai mūzikai ir veicis mūziķis un muzikologs Rafi Haradžanjans, kura vadībā labu muzikālo izglītību ieguvuši vairāki armēņu tautības bērni. Sahas republikas (bijušās Jakutijas APSR) televīzijas korespondents Latvijā bija jakutu tautības žurnālistikas veterāns Pāvels Nikolajevs. Pēdējā laikā Latvijā arvien biežāk mēdz ierasties arī dažādu sporta komandu nolīgtie dalībnieki. Viņu vidū ir arī *dienvidnieki* - "Skonto" futbola komandai 1996. gada rudenī pievienojās trīs gruzīnu tautības spēlētāji un treneris, vairāki gruzīni spēlē arī Ventspilī. Sportistu atrašanās Latvijā gan nemēdz būt visai ilga, jo vairums no viņiem Latviju redz kā tiltu uz Rietumeiropas profesionālo sportu^{lxxvi}.

Jāatzīmē arī kāda nepatīkama problēma, kuras noklusēšana izpratni par to nepalielinās. Lielas daļas Latvijas iedzīvotāju apziņā kaukāzieši Latvijā saistās ar noziedzības aktivitātēm. Iemeslu tam varētu radīt tas, ka samērā bieži skaitliski nelielo Latvijas nacionālajām grupām piederīgo uzvārdi figurē saistībā ar kriminālpārkāpumiem. Šeit var minēt pietiekami daudz piemēru - 80. gadu beigās notiesātā azerbaidžāņu naudas viltotāju grupa, nesen Latvijā kriminālmeklēšanā izsludinātais laupītājs gruzīns Tengizs Mebonija,^{lxxvii} 1996. gada 10. decembrī par slepkavību un tās mēģinājumu nāvēssodu piesprieda Armēnijas pilsonim Levonam Barhanadžanam, kurš Latvijā bija ieceļojis 1988. gadā pēc zemestrīces Aizkaukāzā^{lxxviii}. Daudz vērības veltīts čečenu rosībām. No vienas puses - Saeimā darbojas Čečenijas atbalsta grupa un čečenu neatkarības cīnītāji tiek vērtēti izteikti pozitīvi, bet no otras puses pastāv arī uzskats, ka čečenu mafijai ir

kāda loma organizētajā noziedzībā valstī^{lxxxix}. Tomēr parasti gan tiesībsargājošo iestāžu uzmanības lokā nonāk nevis Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, bet gan īslaicīgi iebraucēji.

Tajā pašā laikā iespējams atzīmēt, ka ar atzīstamām sekmēm Latvijas tiesībsargājošajās iestādēs turpina darboties virkne kaukāziešu. Piemēram, 1997. gada vasarā Rīgas valsts policijā bija divi armēņi - iecirkņu priekšnieki, Jūrmalā strādāja majors Jenoks Kosjans^{lxxx}, ceļu policijas izziņu daļas vadītājs bija Atoms Hačatrijans. Jāatzīmē arī šo darbinieku valsts valodas prasme. Vairāki no šiem armēņu tautības Latvijas miličiem 1991. gadā aktīvi piedalījās neatkarības aizsargāšanas notikumos.

Interesanti atzīmēt, ka vairāki nacionālo grupu darbinieki pēc atgriešanās no Latvijas savā etniskajā dzimtenē, rosīgi iesaistījušies vietējā nacionālās atmodas rosināšanas darbā. Pirmais Latvijas Tatāru biedrības “Ideļ” priekšsēdētājs Zaki Zajnuļļins atgriežoties Kazaņā, uzsāka politisku darbību un tika ievēlēts par Tatārijas milimedžlisa locekli. Ļoti rosīgi Krimas tatāru nacionālajā kustībā darbojas R. Čubarovs. Viņš bija viens no Krimas tatāru nacionālo kustību organizācijas vadītājiem, 1991. gada augustā, puča laikā, Krimas tatāru vārdā viņš parakstīja vietējo demokrātisko spēku uzsaukumu Krimas pilsoņiem. Pēc autora rīcībā esošajām ziņām R. Čubarovs joprojām ir medžlisa priekšsēdētāja vietnieks. Pieredzi sabiedriskajā darbībā viņš guva darbojoties atmodas kustībā Latvijā. Jāatzīmē, ka Krimas tatāru nacionālajām kustībām bija ļoti labvēlīga attieksme pret Baltijas valstu neatkarību, jo šajās organizācijās valdīja uzskats, ka Baltijā pret musulmaņiem un tjurku valodās runājošajiem izturas labi.^{lxxxix}

Latvijai atgūstot valstisko neatkarību un sabrūkot padomju režīmam, mazākumtautībām radās iespējas uzturēt un attīstīt savu kultūru un tradīcijas atbilstoši savām vēlmēm un vajadzībām. Jau no paša sākuma kultūras biedrības apvienoja nacionāli apzinīgākos savu tautu pārstāvjus. Savu nelielo kopienu organizēšanas darbu jau no sākuma uzņēmās attiecīgo nacionālo grupu inteliģence. Rosīgākie to pārstāvji uzsāka pie attiecīgajām tautībām piederīgo apzināšanu un apvienošanu. 1988. gadā izveidojās virkne kultūras biedrību: 20. novembrī Latviešu un armēņu biedrība, 25. novembrī Krimas tatāru kultūrizglītojošā biedrība (21 dalībnieki), 26. novembrī azerbaidžāņu kultūras biedrība “Draudzība” (vēlāk “Kobustan”, “Azeri”, 27 dalībnieki), 27. novembrī tatāru biedrība “Ideļ” (tatāru val. - “Volga”, 182 dalībnieki). Nedaudz vēlāk tika izveidota pretpadomju

disidenta Meraba Kostavas vārdā nosauktā gruzīnu biedrība, kuru vēlāk pārdēvēja par “Samšoblo” (gruzīnu val. - “Dzimtene”). No 1993. gada darbojas jakutu kultūras biedrība “Čoron” (no jakutu valodas - kauss kumisa dzeršanai). Pareizāk gan šo organizāciju būtu dēvēt par *jakutiešu* biedrību, jo tikai apmēram 20% no biedrības biedriem ir jakuti, pārējo liktenis dažādā veidā ir bijis saistīts ar šo zemi. Visas biedrības jau no pašiem sākumiem deklarēja savas darbības virzienus - nacionālās kultūras uzturēšana, valodas apmācība, kā arī savas tautas un dzimtenes popularizēšana Latvijā. Biedrību nostāja pret neatkarību bija izteikti pozitīva^{lxxxii}. Atmosferā bija raksturīgs ar milzīgu eiforiju, sabiedrības interesi par nacionālajām problēmām, nacionālās pašapziņas pieaugumu. Biedrībās iesaistījās pat tādi cilvēki, kuri padomju laikā bija zaudējuši nevien saikni ar savu tautu, bet pat dzimtās valodas zināšanas. Piemēram, pirmais armēņu biedrības vadītājs Surens Gasparjans neprata nevien latviešu, bet nezināja vairs arī dzimto armēņu valodu. Biedrībās rosīgi iesaistījās nevien vecākās paaudzes cilvēki, bet arī jaunatne - vietējās augstskolās studējošie studenti. Gan oficiāli neregistrētas, tomēr dažādu laiku darbojās arī čečenu - ingušu “Vainah” (no čečenu val. - tautietis), afgāņu, jakutu “Čoron” biedrības. Kopā ar citām nacionālajām kultūras biedrībās, minētās organizācijas apvienojās asociācijā, kuras vadītājs pašlaik ir Rafi Haradžanjans. Asociācijas mītne atrodas Slokas ielā, kur savus birojus iekārtojušas gandrīz visas biedrības.

Jau no biedrību nodibināšanās laikiem svarīga bija to informatīvās darbības nozīme. Azerbaidžāņu biedrības “Azeri” ārkārtas kongresa laikā 1989. gadā pat tā dalībnieki atzina, ka Latvijas iedzīvotāji pēdējo četrus mēnešus laikā uzzinājuši par Azerbaidžāņu un azerbaidžāņiem vairāk nekā visā pēckara laikā^{lxxxiii}. Tika organizētas izstādes un koncerti, kuros Latvijas sabiedrība tika iepazīstināta ar dažādu tautu kultūru. Piemēram, Krimas tatāri 1990. gadā savas tautas deportācijas dienā 18. maijā atklāja izstādi Nacionālajā bibliotēkā, bet Rīgas pilsētas 2. bibliotēkā 15. martā tika atvērts tatāru grāmatu stūrītis. Savu bibliotēku atvēra arī uzbeki, taču drīz tā darbību izbeidza. Jāpiezīmē, ka lasītavu izveidošanos ievērojami traucē etniskās dzimtenes preses izdevumu abonēšanas ierobežotās iespējas, kā arī nelielais lasītāju skaits.

Kā piemiņa pret armēņu tautu vērstajam genocīdam 1915. gadā kalpo Rīgas centrā, Basteja bulvārī 1990. gada 24. aprīlī atklātais Krustakmens - Hačkārs. Skulptora Samvela

Muradjana radītais piemineklis reizē arī kalpo kā armēņu pateicība latviešu tautai par palīdzību 1988. gada zemestrīcē cietušajiem, kā arī vietējo armēņu svētvieta. 1991. gadā armēņi pat izdeva laikrakstu "Ararat" (krievu valodā), kuram iznāca gan tikai četri numuri, periodisku izdevumu izdeva Rīgas musulmaņu draudze ("Nur" - no arābu valodas - gaisma; krievu valodā). No 1997. gada laikraksta "Saut ul-Islam" (arābu valodā - islama balss) izdošanu uzsāka arī draudze "Ideļ". Abi minētie izdevumi iznāca krievu valodā un publicēja, galvenokārt, reliģiska satura informāciju. Latvijas Radio pastāvīgi notiek pustundu garas regulāras pārraides azerbaidžāņu, armēņu, gruzīnu un tatāru valodās. Biedrības 1988. - 1989. gadā darbojās ļoti rosīgi. Arī latviešu sabiedrība bija ieinteresēta dažādu tautību atmodas procesā - ar lielu atbalstu tika uzņemta nacionālo aktīvistu darbība. Šodienas apstākļos stāvoklis ir mainījies. Arī pamatiedzīvotāju interese, šķiet, ir apmierināta. Šo, sākotnējo biedrību darbības nišu, tagad ir aizņēmuši masu mediji. Līdzās tam, atsevišķos gadījumos attiecīgo tautu kultūras popularizēšanu veic profesionāļi, parasti atzīti un pazīstami mākslinieki. Piemēram, pasaulslaveno gruzīnu diriģenta Džamsunga Kahidzes un baletdejojājas Ņinas Ananiašvili ierašanās Rīgā bija liels notikums gan vietējai gruzīnu sabiedrībai, gan arī citiem kultūras dzīves cienītājiem. Plašu un vērienīgu darbību šajā jomā ir izvērsuši armēņi. Galvenokārt, pateicoties Rafi Haradžanjana rosībai ir tikušas organizētas armēņu mākslinieku izstādes un koncertim, piemēram kinorežisora Sergeja Paradžanova dienas, mākslinieku Sergeja Balasanjana, Aleksandra Arutunjana autorkoncertus un citus pasākumus plašā mērogā ar augstu māksliniecisko līmeni.

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka biedrību informatīvā darbība šodienas apstākļos ir kļuvusi ievērojami grūtāka. No Kaukāza, Pievolgas vai Vidusāzijas Latviju šķir nevien kilometru tūkstoši, bet arī daudzu valstu robežas. Nepastāvot tiešai aviosatiksmei, sarežģīta ir arī pati nokļūšana šajās zemēs, kur joprojām lielākajai daļai no vietējiem *austrumniekiem* un *dienvidniekiem* mīt radinieki.

80. gadu beigās biedrību aktīvistu rosīgi veicināja neformālo sakaru nodibināšanu starp sākotnēji Latvijas (Tautas fronti) un etnisko dzimteņu tautas kustībām, vēlāk - valstīm. Tieši nacionālās kultūras biedrības ar saviem plašajiem sakariem bijušajā Padomju Savienībā tolaik bija viens no galvenajiem sakaru kanāliem. Tā Azerbaidžāņu biedrība piedalījās pirmo Latvijas un Azerbaidžāņu sakaru nodibināšanā, sadarbībā ar Baku

darbojās kā kultūras centra pārstāvji un centās veicināt arī savstarpējo saimniecisko sakaru nodibināšanu. Interesanti, ka biedrība uzņēmās pārbaudīt savu tautiešu dienesta gaitu padomju okupācijas daļās, tās apmeklējot katru nedēļu, nepieciešamības gadījumā cenšoties panākt azerbaidžāņu atgriešanos dzimtenē^{lxxxiv}. Līdzīgi sakarus ar Armēniju un Gruziju palīdzēja uzturēt arī armēņu un gruzīnu biedrības.

Nedaudz vēlāk biedrības, kā diasporu pārstāves, uzsāka kontaktu dibināšanu arī ar savas tautas kopienām citās valstīs. Piemēram, Krimas tatāri uzturēja informatīvus sakarus ar Amerikas Savienotajām Valstīm un Turciju, armēņi ar Zviedrijas tautiešiem u.c. Biedrības uztur vismaz informatīvus sakarus arī ar attiecīgo nacionālo grupu centriem Tallinā un Viļņā, kā arī ar tautiešiem Krievijā - galvenokārt lielajos centros - Maskavā un Pēterburgā. Ciešus sakarus ar dzimteni uztur Latvijas čēcēni. Biedrības "Vainah" priekšsēdētājs Musa Mačigovs 1996. gadā piedalījās pasaules tautiešu kongresā Odesā, kur tika ievēlēts koordinācijas komitejā. Būdams uzņēmējs, M. Mačigovs, pēc paša vārdiem, karā cietušajai dzimtenei palīdz materiāli^{lxxxv}. Materiālu palīdzību savai dzimtenei ir sniegušas arī citas kaukāziešu izcelsmes nacionālās grupas. Gruzīnu biedrība "Samšoblo" uztur sakarus arī ar Gruzijas latviešu biedrību^{lxxxvi}. Sakarus ar jumtorganizāciju "Jakutskij dom" ("Jakutu nams") Maskavā un Sahas republiku uztur jakutu biedrība.

Cits biedrību darbības aspekts skar attiecīgām nacionālām grupām piederīgo nacionālās kultūras uzturēšanas un attīstīšanas problēmu. Tās risināšanas sekmīguma zināms rādītājs ir svētdienas skolas. 1989. gadā Rīgā atvēra pirmo azerbaidžāņu svētdienas skolu Eiropā ar trīs skolotājiem. Svētdienas skolas atvēra arī tādas pavisam nelielas grupas kā Krimas tatāri. 1990. gadā tajā mācījās 11 sešus līdz vienpadsmit gadus veci bērni. Tajā pašā laikā no gandrīz astoņas reizes lielākās tatāru kopienas savā svētdienas skolā mācījās tikai 12 skolēni^{lxxxvii}. 1993. gadā izveidotajā gruzīnu svētdienas skolā katru gadu mācījās apmēram 30 audzēkņi. Arī armēņu svētdienas skolas apmeklētāju skaits šajos gados svārstījās 30 - 50 skolnieku robežās. 1996. gadā neliela armēņu svētdienas skola (5 - 7 skolnieki) tika atvērta Kauguros. 1993. gadā iecere par svētdienas skolas atvēršanu bija arī uzbekiem, taču netika nodrošināts minimālais nepieciešamais skolēnu skaits. Skolās programmās ir attiecīgā tautas un Latvijas vēsturi, valodu, arī nacionālās tradīcijas - dziesmas un dejas. Islāmticīgajiem pastāv arī skola, kurā var apgūt arābu valodu un

islamu. Kopumā gan jāatzīst, ka skolnieku skaits nav visai liels un palielinoties konkrētas nacionālās grupas piederīgo skaitam, tas nepieaug.

Zināma loma nacionālās identitātes uzturēšanai ir reliģijas institūciju izveidošana. 90. gadu sākumā tika uzsākta musulmaņu kopienas izveide. Sākotnēji to veidoja skaitliski lielākā un aktīvākā grupa - tatāri. Vēlāk tai pievienojās arī pārējo tradicionāli musulmanisko minoritāšu nacionālo un reliģisko identitāti nezaudējušie pārstāvji. Šodien Latvijā pastāv divas islamicīgo sunnītu draudzes - Rīgā un Daugavpilī.

Sākotnēji pirmo Rīgā dibināto (reģistrēta 1993. gada 26. oktobrī) musulmaņu draudzi vadīja Rufija Ševirjova. Tā bija salīdzinoši neliela - 64 locekļi (1997. gadā). Jāatzīmē, ka R. Ševirjovas vadītā draudze lielu uzmanību veltīja kontaktiem ar islama valstu pārstāvniecībām - kā iespējamajiem finansiālās un zināšanu palīdzības avotiem. Tomēr, kā atzīmē, Rīgas musulmaņu draudzes galvenais imams Midhats hadži Satdanovs, šo draudzi raksturoja virkne no islama viedokļa būtiski kanoniska rakstura pārkāpumi - piemēram, draudzi nevar vadīt sieviete u. c. Draudzei nebija sava imama, tā faktiski neveica arī nekādu reliģisko darbību. Ar 1997. gada Latvijas musulmaņu draudžu pārstāvju konferences lēmumu, minētā draudze tika pievienota Rīgas musulmaņu kopienai "Ideļ", bet R. Ševirjova - iekļauta kopienas padomes sastāvā.

Daugavpilī sākotnējā musulmaņu draudze ir ieguvusi gan pastāvīgas telpas, gan arī nomainījusi nosaukumu - tagad tā ir Daugavpils islama centrs. Vēl islamicīgie ir arī Ventspilī, Jelgavā, Jēkabpilī, mazāk Valmierā.

Ja pirmo reizi lielākie musulmaņu draudzes "Ideļ" rīkotie musulmaņu lielie svētki "Kurban Bairam" 1991. gada jūnijā pulcēja apmēram 90 cilvēku, tad 1997. gada februārī "Uraz Bairam" svētku svinēšana Rīgā pulcēja jau ap 450 islamicīgo. Kopējās lūgšanas, kuras parasti norisinās piecas reizes dienā, Rīgā notiek tikai vienu reizi nedēļā un pulcē ap 10 - 20 cilvēku. Lūgšanu valoda, kā islamā parasts ir arābiski, bet svētku norisēs, ņemot vērā absolūtā vairākuma valodu zināšanas, galvenās ir tatāru un krievu valodas. Kopiena arī pārrauga Musulmaņu kapus, un nesen iegūto musulmaņu sektoru Jaunciema kapos. Zīmīgi, ka okupācijas laikā uz kapu pieminekļiem bija vienkārši uzraksti, bet tagad jau bieži parādās citāti no korāna un tradicionālie pusmēneši. Lai gan visumā Rīgas un visas Latvijas musulmaņi salīdzinoši maz ievēro reliģiskos kanonus, pirms nāves ap

90 % izsakot vēlējumu, lai apglabājos kā musulmaņus. Latvijā neizbēgamās jauktās laulības islamicīgajiem radot šķēršļus, kad viens no laulātais nemusulmanis bieži vien neiecietīgi izturoties pret sava dzīves drauga reliģisko pārliecību.

Liels atbalsts reliģiskajā darbībā kopienai ir Rīgas augstskolu (Medicīnas akadēmijas, Aviācijas un Tehniskās universitātes, aviācijas koledžas) studenti - musulmaņi. Viņu - ap 100 pakistāniešu, sudāniešu, čadiešu un citu - korāna zināšanas un attiecīgā audzināšana iegūtas zemēs, kur islamam ir milzīga loma. Tomēr arī studentu vidū "īstenticīgo" ir visai maz. Daudzi ļaujas kārdinājumam un neievēro reliģiskos kanonus, ko Rīgā izdarīt ir pavisam viegli. 1993. gadā studenti paši laikrakstam "Tev" atzina, ka no apmēram 250 studentiem no islama zemēm, par īstēni ticīgajiem uzskatāmi tikai kādi 3 - 5%.^{lxxxviii} Rīgas kopiena nodrošina islamicīgos, ar rituāliem kāzās, bērēs, ar tradicionālo svētku norisi atbilstoši korāna priekšrakstiem. Reliģisko daļu pārzin divi garīdznieki - imami, 75 gadus vecais galvenais imams Hasans Sabitovs, kurš divas reizes praktizējās Pēterburgas galvenajā mošejā un imams Ashads Ibragimovs, kurš 1996. gadā mācījās Kazaņas garīgās medreses neklātienē. Galvenais imams (imams - muhtasibs) pašlaik ir Midhats Satdanovs, trīs gadus svētdienas kursus apguva islamu, korāna lasīšanu un arābu valodu musulmaņuursos Rīgā. Kopienai ir arī viens ķirurgs - musulmanis, kurš izdara apgraizīšanu. Nelielu daļu no jaunatnes pulcē svētdienas skola. 1996. gadā 25 bērniem tika noorganizēta musulmaņu vasaras nometne Jūrmalā. Rīgas musulmaņu administratīvais vadītājs ir pārstāvēts arī konsultatīvajā padomē pie Valsts prezidenta. Lielas cerības tiek saistītas ar iespējamo mošejas celtniecību. Rīgas Domei iesniegums par zemes gabala piešķiršanu jau iesniegts, bet finansiālu atbalstu sola ārvalstu musulmaņi no Tālajiem Austrumiem un Anglijas. Politiski nozīmīgs ir jautājums par muftiāta (neatkarīgas garīgās vadības) radīšanu Latvijā. Pašlaik uz garīgo virsvadību pār Latvijas islamicīgajiem pretendē muftiji gan Krievijā (Pēterburgā un Maskavā), gan Igaunijā (šeit kopiena noorganizējās ātrāk nekā Rīgā). Pēc pašreizējā musulmaņu kopienas priekšsēdētāja Midhata Satdanova domām, Latvijas islamicīgajiem nav jāpakļaujas kaimiņiem.

Latvijā 1993. gada 16. jūnijā nodibinājās arī Armēņu apustuliskās baznīcas Rīgas draudze. Armēņu kopienā tiek apsvērtā doma par līdzekļu ieguvu dievnama celtniecībai. Palīdzību Svētā Georga Apgaismotāja baznīcas celtniecībai 1994. gadā solīja arī visu

armēņu patriarhs un katolikoss Vazgens I. Rīgas armēņu garīgo aprūpi veic Tallinā rezidējošs, no baznīcas garīgā centra Ečmiadzinā iecelts mācītājs, bet dievkalpojumi pašlaik norisinās pareizticīgo Kristus Piedzimšanas katedrālē. Tallinā armēņu rīcībā uz 99 gadiem, ar norunu nemainīt tās ārējo veidolu, nodota viena no evaņģēliski luteriskajām baznīcām. Armēņu apustuliskā baznīca saņem garīgu atbalstu arī no pārējām lielajām Latvijas kristiešu baznīcām. Piemēram, Armēnijai veltīti svētbrīži ir notikuši vairākos evaņģēliski luteriskās baznīcas dievnamos^{lxxxix}. Jāatzīmē, ka Baltijas armēņu baznīca pašlaik administratīvi pakļauta Krievijas armēņu apustuliskās baznīcas vadībai, tomēr jautājums par atsevišķas eparhijas dibināšanu Baltijas valstīm vai garīgo pakļautību kādai no rietumvalstīm ir atklāts. Pareizticīgo Kristus Augšāmcelšanās katedrālē savu mājvietu ir atraduši gruzīnu pareizticīgie, kuri šeit pulcējās gan reliģiskos svētkos, gan arī piemiņas dienām veltītos dievkalpojumos.

Arī kaimiņos esošajās valstīs norisinājās līdzīgi etniskie procesi. Lietuvā un Polijā rosīgi darbojas tatāru musulmaņu kopienas. Šodien Polijā (galvenokārt, Belostokā un apkārtnē) dzīvo ap 3000 - 4000 poļu tatāru, kuri 1993. gadā atjaunoja savu kultūras biedrību. Belostokā, Gdaņskā, Kauņā un vēl dažās vietās turpina darboties seno tatāru iecelotāju pēcteču uzceltās mošejas, Lietuvā tatāru centri ir Trāķu rajons un Kauņa. Līdzās šiem, senajiem iecelotājiem, Viļņā darbojas arī armēņu, gruzīnu u. c. nacionālās kultūras biedrības. Igaunijā, salīdzinot ar Latviju, padomju okupācijas laikā iecēloja mazāk svešautiešu, līdz ar to pašlaik ir arī skaitliski mazāk iecelotāju no Austrumiem un Dienvidiem. Tomēr, arī tur ir izveidojušās kaukāziešu un tatāru (1997. gadā Igaunijā dzīvoja 3350 tatāri) kultūras biedrības, kuras kopā ar citām ir apvienojušās kultūras biedrību asociācijā "Lira". Salīdzinoši neliels skaits *dienvidnieku* un *austrumnieku* mīt arī Baltkrievijā, kur pastāv armēņu, gruzīnu, azerbaidžāņu, korejiešu biedrības. Tatāri - musulmaņi apvienoti biedrībā "Al Kitab", kurā darbojas arī daudzi seno tatāru iecelotāju pēcteči^{xc}. 20. - 30. gados Somija un Baltijas valstis atradās līdzīgos politiskos apstākļos, tomēr šodien stāvoklis Somijā ir savādāks. Helsinkos gan nav daudz iecelotāju no bijušās PSRS Āzijas daļas, tomēr 1992. gadā pilsētā dzīvoja 779 afrikāņi un 1 522 ienācēji no Āzijas^{xc}, un raksturīgi, ka viņu skaits ar katru gadu turpina pieaugt. Līdzīgs stāvoklis ir arī citās Baltijas jūru aptverošajās zemēs, kur līdz Otrajam pasaules karam netradicionālo, tajā skaitā neeiropējiskas izcelsmes iecelotāju skaits, pakāpeniski palielinās. Interesanti

piebilst, ka arī Somijā joprojām pastāv vēl no cariskās Krievijas laikiem neliela ieceļojušo tatāru kopiena. Jādomā, ka uzlabojoties Latvijas saimnieciskajam stāvoklim, kā arī vairāk piemērojot imigrācijas politiku Eiropas standartiem, arī *austrumnieku* un *dienvidnieku* imigrācija no Āzijas un Āfrikas valstīm varētu būt vēl tikai priekšā.

Vienlaicīgi ar nacionālo īpatnību saglabāšanas centieniem un kopienu izveidi, ļoti svarīgs jautājums ir mazākumtautību integrācija nacionālajā Latvijas valstī. Šķietami galvenais šķērslis tam ir niecīgais Latvijas pavalstnieku skaits (piemēram, tatāri - 155, azerbaidžāņi - tikai ap 165 cilvēki), jo gandrīz visi Latvijā ieceļojuši okupācijas laikā. Neraugoties uz juridiskajiem šķēršļiem, daudzi no viņiem vēl nav gatavi iekļauties Latvijas pilsoņu sabiedrībā latviešu valodas nezināšanas dēļ. Šodien - līdzīgi daudziem latviešiem, arī šeit ir cilvēki, kuru materiālie apstākļi ir visai grūti. Kāda daļa ir neapmierināta ar to, ka pilsonības iegūšana ir ierobežota - citās bijušajās Padomju Savienības republikās tā tika piešķirta visiem tur dzīvojušajiem. Piemēram, Rīgas pilsētas musulmaņu draudzes priekšsēdētāja Rufija Švirjova 1994. gadā Vispasaules tatāru kongresā Kazaņā savā runā norādīja, ka "neapšaubāmi mūs interesē kādā veidā Latvijā tiks pieņemts likums par pilsonību. Projekts, kurš ir nodots izskatīšanā, izsauc zināmu satraukumu, jo tiesības uz pilsonības iegūšanu izstieptas uz ilgiem gadiem un pie tam tā saistīta ar pārāk augstām latviešu valodas zināšanu prasībām"^{xcii}. Jāatzīmē, ka visumā valsts valodas zināšanu līmenis ir samērā zems, bet tam ir arī objektīvs cēlonis - okupācijas laikā Latvija ir tiktāl pārkrievota, ka latviešu valodas zināšanas daudzās dzīves nozarēs vairs nebūt nav obligāti nepieciešamas. Zināma daļa jau pašā sākumā neatkarības atgūšanu uzņēma ar skepsi un noraidoši. Tomēr, kā vairākkārt ir uzsvēruši dažādu nacionālo grupu locekļi, tieši dažādām nekrievu tautām vislabāk saprotamas latviešu rūpes savas valodas un valsts nacionālās identitātes saglabāšanā ar pilsonības iegūšanu ierobežojošiem lēmumiem.

Tikai pateicoties padomju režīma sabrukumam, nacionālajām grupām radās iespējas organizēti sākt nacionālās kultūras un valodas uzturēšanas darbu. 80. gadu beigās - 90. gadu sākumā Tautas frontes rīkoto pasākumu neatņemama sastāvdaļa bija minēto biedrību pārstāvju piedalīšanās. Uzskatāmi tas bija redzams daudzajos mītiņos un demonstrācijās, kad līdzās latviešu nacionālajai simbolikai ikreiz varēja aplūkot arī dažādu nacionālo grupu karogus. Vairāki rosīgi kultūras biedrību aktīvisti bija arī

pazīstami Tautas frontes darbinieki. Arī 1991. gada janvāra notikumos virkne biedrību aktīvistu iesaistījās barikāžu cīnītāju rindās. Tomēr šodien tikai nedaudzi ir iesaistījušies politiskajās norisēs. Kā piemēru varētu minēt Armenu Načerjanu - "Latvijas ceļa" jaunās paaudzes politiķi, bijušo kandidātu uz Rīgas Doma 1997. gada pašvaldību vēlēšanās. Apolitiskuma saknes meklējamas gan procentuāli nelielajā Latvijas pilsoņu skaitā, gan arī vispārīgajā vienaldzībā pret norisēm valsts dzīvē.

Kā uzskata vēsturnieks Leo Dribins, pēckara ieceļotāju lielākā daļa nostājusies uz integrēšanās ceļa^{xciii}. To nav iespējams nepamanīt arī *austrumnieku* un *dienvidnieku* nacionālajās grupās. Integrācija dažādos tempos norisinās gan vispārējā valsts sabiedrībā, gan arī nacionālo grupu ietvaros, lēnām konsolidējoties nacionālās kopienās ar vairāk vai mazāk izteiktām nacionālajām īpatnībām. Kā uzskata dr. Elmārs Vēbers, mazskaitlības, vājās organizētības un pastiprinātās rusificētības dēļ, šo nacionālo grupu veidošanās par etniskām minoritātēm Latvijā ir apgrūtināta.^{xciv}

Kā liecina profesores Rasmus Kārkliņas pētījumi, mazo nekrievu minoritāšu bērnu lielākā daļa turpina asimilēties krievu vidē kā skolnieki skolās ar krievu mācību valodu un viņu skaits, pretēji plaši izplatītajiem uzskatiem, īpaši mainījies pēdējos gados nav^{xcv}. Raksturīgi, ka integrācijas procesi Latvijas pilsoņu sabiedrībā, latviskajā vidē, norisinās straujāk un veiksmīgāk gadījumos, kad attiecīgās personas ir pratušas saglabāt savu nacionālo identitāti. Zīmīgi ir arī tas, ka šiem cilvēkiem, atšķirībā no daudzajiem, kuri uzskatāmi par pilnībā vai gandrīz pārkrievotiem, attieksme pret Latviju kā nacionālu valsti ir saprotoša un līdz ar to pozitīva. Ir grūti pašlaik atbildēt uz jautājumu - cik lielā mērā atsevišķu nelielo nacionālo grupu locekļi jau ir lielākā vai mazākā mērā nonākuši dominējošajās krievu vai latviešu integrācijas sfērās, tomēr jāatzīst, ka neraugoties uz savu mazskaitlību, *austrumnieku* un *dienvidnieku* izcelsmes nacionālās grupu locekļi visumā nav zaudējuši savu nacionālo pašapziņu un līdz ar to Latvijā ieņem savu īpašu vietu sabiedrībā.

Nobeigums.

Mazo nacionālo grupu vēsture Latvijā ir cieši saistīta ar valsts vēstures gaitu. Atkarībā no politiskajiem apstākļiem, valsts teritorijā radās atsevišķu tautu diasporas. Ja Krievijas impērijas laiks raksturīgs ar samērā ierobežotu iedzīvotāju pārvietošanos komunikāciju attīstības zemā līmeņa dēļ, tad 20. - 30. gados Latvijā ieceļošanu ierobežoja politiskie apstākļi. Nedaudzajiem *austrumniekiem* un *dienvidniekiem* šeit nepastāvēja nekādi pilsoņu tiesību ierobežojumi. Etnisko pasākumu organizēšanu ierobežoja vienīgi attiecīgo personu nelielais skaits. Padomju un vācu okupācijas režīmu represijas skāra arī atsevišķus šo diasporu locekļus. Pēc Otrā pasaules kara okupētājvalsts apzināti ieplūdināja savus pilsoņus Latvijā. Starp tiem bija arī salīdzinoši liels skaits *austrumnieku* un *dienvidnieku*. Pakāpeniskai iedzīvotāju sajaukšanās politikai, pēc padomju ideologu iecerēm, vajadzēja izveidot krievvalodīgu padomju tautu, taču neraugoties uz režīma centieniem pat dažas nelielās Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas tautu grupas samērā sekmīgi no dzimtenes tālajā zemē saglabāja nacionālo identitāti. Pēc neatkarības atgūšanas daļa izmantoja iespējas, lai atgrieztos dzimtenē, bet lielākā daļa palika Latvijā. Pie Valsts Prezidenta izveidotā Tautību konsultatīvā padome ar kultūras biedrību starpniecību šodien ļauj nacionālo grupu pārstāvjiem pietiekami efektīvi un demokrātiski aizstāvēt savas intereses, jo īpaši ņemot vērā pēdējo Valsts Prezidenta lēmumu par uzņemšanos personīgi vadīt tās sēdes, tādējādi esot tiešā saskarsmē ar nelielo nacionālo grupu pārstāvjiem.

Nākotnē, domājams, kopienas skaitliski nepalielinoties, nostiprināsies organizatoriski - esošās biedrības un reliģiskās organizācijas jau ir kļuvušas par nacionālo grupu pārstāvjiem un sacementētājiem. Tomēr nelielais skaits ierobežo *austrumnieku* un *dienvidnieku* iespējas izveidot plašu kultūras dzīvi, jo šodienas Latvijā nelielās nacionālās grupas kļūst vairāk pazīstamas vienīgi pateicoties attiecīgo kultūras biedrību rosībai vai atsevišķiem pazīstamiem to pārstāvjiem. No trijiem etnopolitikas veidiem (diferenciālisma, integratorisma un asimilācijas) Latvija ir izvēlējusies integratorismu, ar to saprotot mēģinājumu iespēju robežās zem viena politiska jumta apvienot dažādas kultūras un cenšoties tās sasaistīt, tajā pašā laikā veicinot arī specifiskās pamatidentitātes saglabāšanu.^{xcvi} Tas nelielajām nacionālajām grupām dod samērā plašas iespējas uzturēt savu etnisko "es" - kultūru, tradīcijas, valodu pat neraugoties uz savu mazskaitlību.

Pielikums nr. 1.

Tabula nr. 1. Austrumnieku un dienvidnieku skaitliskais sastāvs Latvijas teritorijā 1897. - 1943. gadā^{xcvii*}.

Tautība	1897	1920**	1925	1930	1935	1943
Armēņi	61	21	58	79	83	76
Gruzīni	23	29	34	28	38	28
Tatāri	1525	115	72	43	39	48
Turki***	411	21	24	39	28	54
Persieši	-	-	7	11	17	...

*Tabulā iekļautas ziņas par tām nacionālajām grupām, kurām piederīgo skaits Latvijā bija vairāk nekā 10 cilvēki.

** 1920. gadā nav iekļauti 25 tatāri un 1 gruzīns, kuri atradās Latvijas armijā, bet kuru iepriekšējā dzīves vieta bija ārpus Latvijas.

*** Pieskaitīti arī 362 (1897. g.) un 2 (1920. g.) “pārējie turki - tatāri”, kā atzīmēts statistikas izdevumā.

Tabula nr. 2. Austrumnieku un dienvidnieku skaitliskais sastāvs okupētajā Latvijā.
Iekavās - skaits Rīgā^{xcviii*}.

Tautība	1959	1970	1979	1989
Tatāri**	1836 (967)	2688 (1355)	3772 (2055)	4828 (2558)
Armēņi	1060 (713)	1511 (1096)	1913 (1265)	3069 (2063)
Azerbaidžāņi	324	558	954	2765 (1454)
Gruzīni	458 (265)	680 (406)	911 (537)	1378
Uzbeki	776	402	482	925
Baškīri	115	270	476	629
Kazahi	143	523	447	1044
Tadžiki	88	83	116	343
Lezgīni	36	55	113	348
Kirgīzi	44	31	109	189
Turkmēņi	67	126	90	228
Osetīni	191	360	414	490
Komieši	114	240	269	394
Korejješi	49	166	183	248
Čečeni	53	56	39	158
Burjati	33	45	74	128
Avāri	20	61	52	121
Jakuti	19	96	101	119
Karaīmi***	30	27	15	14

* Tabulā iekļautas ziņas par tām nacionālajām grupām, kurām piederīgo skaits Latvijā vija vairāk nekā 100 cilvēki.

** Kopīgajā skaitā iekļauti Krimas tatāri, kuru skaits tautas skaitīšanu gados bija attiecīgi 25 - 17 - 8 - 60 cilvēki.

*** Karaīmi ietverti tabulā kā salīdzinoši sena Latvijas nacionālā grupa.

Tabula nr. 3. Austrumnieku un dienvidnieku skaitliskais sastāvs neatkarīgajā Latvijā
1993. - 1996. gadā^{xcix*}.

Tautība	1993	1993 - tikai Rīgā	1994	1996	1996 - LR pilsoņi
Tatāri	3253**	1889	3350	3532	155
Armēņi	2194	1630	2353	2635	311
Azerbaidžāņi	1362	786	1455	1709	165
Gruzīni	880	599	929	1039	197
Čuvaši	976	494	1025	1062	26
Mordovieši	796	377	849	869	23
Udmurti	316	133	336	366	3
Osetīni	333	251	354	388	33
Komieši	320	...	...	356	12
Marieši	287	125	307	339	7
Uzbeki	285	144	298	328	54
Baškīri	257	148	272	312	9
Kazahi	241	120	247	273	25
Lezgīni	215	108	234	268	18
Korejieši	173	116	186	203	21
Čečeni	72	...	...	107	12
Tadžiki	91	56	...	102	14

* Tabulā iekļautas ziņas par tām nacionālajām grupām, kurām piederīgo skaits Latvijā vija vairāk nekā 100 cilvēki.

** Tajā skaitā arī 19 Krimas tatāri

Pielikums Nr. 2. Reliģisko organizāciju vadība

Armēņu apustuliskā baznīca (1993)

Padomes priekšsēdētājs:

Ter-Avetisjans Spartaks (1951) - Latvijā dzīvo no 1979. gada. Inženieris celtnieks.

Padomes priekšsēdētājs no 1993. gada, arī Armēņu biedrības viens no dibinātājiem.

Rīgas pilsētas musulmaņu draudze (1993 - 1997)

Padomes priekšsēdētājs:

Ševirjova Rufija (1947) - dzimusi Kazaņā. Tatāriete. Latvijā no 1955. g. Ārste, strādājusi zinātnisko pētījumu laboratorijā, medicīnas doktore. Pašlaik ārste Iekšlietu ministrijas poliklīnikā. Draudzes priekšsēdētāja no 1993. gada.

Rīgas pilsētas musulmaņu draudze "Ideļ" (1994)

Imami:

Ibragimovs Ashads (1933) - dzimis Uzbekijā. Tatārs. Latvijā no 70. gadiem. Atvaļināts padomju armijas aviācijas apakšpulkvedis.

Sabitovs Hasans (1917) - dzimis Sanktpēterburgā. Tatārs. Latvijā nonācis pēc Otrā pasaules kara. Tirdzniecības darbinieks. Padomju okupācijas laikā pildīja mullas pienākumus kopienā.

Priekšsēdētāji:

Sabitovs Iļduss (1930) - dzimis Kazaņā. Tatārs. Latvijā no 1978. gada. Atvaļināts padomju armijas tieslietu pulkvedis. No 1989. gada juriskonsults. No 1994. līdz 1997. gada februārim draudzes priekšsēdētājs.

Satdanovs Midhats (1947) - dzimis Uzbekijā, deportēta Pievolgas tatāra ģimenē. Sakaru inženieris. Latvijā no 1972. gada, strādāja sakaru mezglā, pastā. Tirdzniecības ministrijas galvenais inženieris skaitļošanas centrā. No 1997. gada februāra draudzes priekšsēdētājs un imammuhtasibs (galvenais imams).

Rīgas un apkārtnes musulmaņu draudze (1902 - 1917, 1920 - 1944)

Imami:

Davidovs Ibragims - Tatārs. 1902. gadā ievēlēts par Rīgas imamu un nosūtīts garīgo zināšanu pārbaudei uz Ufu. Pēc atgriešanās - Rīgas, vēlāk arī Viļņas kara apgabala imams. 1917. gadā devās uz Krieviju, Latvijā nav atgriezies.

Husnetdins (Husnetdinovs, no 1940. gada - Eriss) Šakirs (1875 - ?) - Dzimis Nižņijnovgorodā. Tatārs. 1897. - 1901. gadā mācījās musulmaņu garīgajā skolā Kazaņā, no 1902. gada Rīgā. Nama un kafejnīcas īpašnieks. No 1920. gada 9. jūlija līdz 1944. gadam Rīgas un apkārtnes imams. No 1922. gada Latvijas pilsonis. 1944. gadā devās bēgļu gaitās uz Vāciju, kur miris.

Daugavpils islama centrs (1994)

Priekšsēdētājs:

Aširops Alims (1948) - Tatārs. Jurists. Policijas majors. Priekšsēdētājs no 1994. gada.

Pielikums Nr. 3. Etnisko kultūras organizāciju vadība. (Priekšsēdētāju tautība minēta, ja tā nesakrīt ar biedrības nosaukumā esošo)

Armēņu kultūras biedrība (1988).

Priekšsēdētāji:

Gasparjans Surens (1916 - 1995) - Dzimis Kalnu Karabahā. Latvijā no 1958. gada. LKP Centrālkomitejas lektors, ekonomists. Biedrības priekšsēdētājs 1988. - 1990. un 1993. - 1995. gadam.

Haradžanjans Rafi (1944) - Dzimis Erevānā. Latvijā no 1970. gada. Pianists, muzikologs. Latvijas Konservatorijas pedagogs, filharmonijas solists. Rosīgi piedalījās atmodas norisēs Latvijā. Viens no biedrības dibinātājiem, priekšsēdētājs 1990. - 1991. Nacionālo kultūras biedrību asociācijas priekšsēdētājs.

Vartanjans Surens (1929) - Latvijā no 1946. gada. Atvaļināts padomju armijas virsnieks, jurists. Biedrības priekšsēdētājs 1992. gadā.

Arutunjans Jegiše (1960) - Latvijā no 1983. gada. Uzņēmējs. Biedrības priekšsēdētājs no 1995. gada.

Azerbaidžāņu kultūras biedrība “Azeri” (1990, no 1988. gada “Kobustan”)

Priekšsēdētāji:

Ahundovs S. - Biedrības priekšsēdētājs 1988. - 1989. gadā.

Safarovs Faigs - Laikraksta fotokorespondents. Biedrības priekšsēdētājs 1989. - 1992. gadā.

Nasirovs Alipašans - Biedrības priekšsēdētājs 1992. - 1994. gadā.

Ahmedovs Uldushans (1952) - Dzimis Azerbaidžānā. Latvijā no 1972. gada. Inženieris - mehāniķis. Biedrības priekšsēdētājs no 1994. gada.

Čečenu - ingušu biedrība “Vainah”

Priekšsēdētāji:

Mačigovs Musa - Dzimis Kazahijā. Strādāja celtniecībā. Privāta uzņēmuma vadītājs Ventspilī.

Gruzīnu biedrība (1933 - 1936)

Priekšsēdētājs:

Jurovskis Jurijs (īstajā vārdā *Jurijs Saruhanovs*, 1894 - 1959) - Dzimis Tbilisi. Armēnis. No 1924. gada Rīgas Krievu drāmas teātra aktieris, režisors. Arī aktiermākslas pedagogs. Biedrības priekšsēdētājs 1933. - 1936.

Gruzīnu kultūras biedrība “Samšoblo” (1993, no 1989. gada - Meraba Kostavas vārdā nosauktā biedrība)

Priekšsēdētāji:

Beradze Besarions - Dzimis Gruzijā, Latvijā no 80. gadu vidus Civilās aviācijas institūta students. Vēlāk izveidoja juriskonsultācijas firmu, kuras vadītājs pašlaik ir. Biedrības vadītājs no 1989. līdz 1990. gada.

Udesiani Lerijs - Dzimis Gruzijā, Latvijā no 80. gadu vidus Civilās aviācijas institūta vadītājs. Biedrības vadītājs no 1990. līdz 1993. gadam. Atgriezies Gruzijā.

Mikiani Marsels (1947) - Dzimis Gruzijā, Latvijā no 1970. gada RPI students. Strādājis vadošos amatos celtniecībā, piedalījies Siguldas bobsleja trases, TV centra u. c. ievērojamu celtnu būvniecībā. Privātas firmas prezidents, Gruzijas tirdzniecības pārstāvniecības vadītājs. Biedrības priekšsēdētājs no 1993. gada.

Jakutu kultūras “Čoron” (1993)

Priekšsēdētāji:

Jermolajevs Aleksejs (1957) - Dzimis Jakutijā. Latvijā no 1975. gada. Aviācijas inženieris - radiotehniķis. Priekšsēdētājs 1993. - 1994. gadā.

Tretjakovs Vladimirs (1948) - Dzimis Jakutijā. Latvijā no 1971. gada. Aviācijas inženieris, ekonomists. Priekšsēdētājs 1994. - 1995. gadā. Atgriezies Sahas republikā.

Uržumceva Jevgeņija (1930) - Dzimusi Rostovā pie Donas. Krieviete. Latvijā no 1945. gada. Filoloģe. Priekšsēdētāja no 1995. gada.

Kaukāziešu biedrība “Kaukāzs” (sākumā “Iverija”, 1929. - 1939)

Valdes priekšsēdētāji:

Eļbeks Sergejs (Sartiks) (1866 - ?) - Dzimis Erzerumā. Armēnis. Tirgotājs. Vecrīgā piederēja veikals. Priekšsēdētājs 1928. - 1929. gads.

Asrijancs Aleksandrs (1880 - ?) - Dzimis Jeļizavetpoles guberņā, Aizkaukāzā. Armēnis. Latvijā no 1898. gada (izņemot 1901. - 1906., 1914. - 1920. gadu). Strādāja firmā “Rātfelders”. Tirgotājs. Priekšsēdētājs 1929. - 1930., 1932. - 1933., 1935. - 1939. gads.

Maglakelidze Šalva (1894 - ?) - Dzimis Kutaisi guberņā. Gruzīns. Latvijā no 1921. gada. Gruzijas Republikas apakšpulkvedis, Tbilisi gubernators. Priekšsēdētājs 1930. - 1931. gads.

Sosijevs - Zaurbeks Aleksandrs (1901 - ?) - Dzimis Karas guberņā, Aizkaukāzā. Osetīns. Latvijā no 1921. gada. 1931. gadā beidza Mākslas akadēmiju. Priekšsēdētājs 1931. - 1932., 1933. - 1935. gads. 1940. gada novembrī padomju iestāžu apcietināts, 1960. gadā atbrīvots, dzīvoja Tulā.

Krimas tatāru kultūras biedrība “Vatan” (1988, darbību izbeidza dalībnieku izceļošanas dēļ)

Priekšsēdētāji:

Čubarovs Refats (1957)- Dzimis Samarkandā, Uzbekijā. Latvijā no 1983. gada. Latvijas PSR CVOR Arhīva direktors Rīgā līdz 1990. gadam. 90. gadu sākumā izceļojis uz Krimu, kur ir viens no vadošiem Krimas tatāru sabiedriskiem darbiniekiem, Krimas parlamenta tatāru frakcijas deputāts.

Tatāru kultūras biedrība “Ideļ” (1988)

Priekšsēdētāji:

Zajnuļļins Zaki (1930) - Dzimis Baškīrijā. Atvaļināts padomju armijas pulkvedis. Bija pasniedzējs karaskolā, tehnisko zinātņu doktors raķešbūvē. Viens no biedrības dibinātājiem, pirmais tās priekšsēdētājs līdz 1989. gada decembrim. Pašlaik dzīvo Tatārijā, nodarbojas ar politiku un rakstniecību.

Satdanovs Midhats - skat. iepriekš. Biedrības priekšsēdētājs no 1989. gada decembra līdz 1990. gada novembrim.

Sabitovs Ilduss - skat. iepriekš. Biedrības priekšsēdētājs no 1990. gada novembra.

Uzbeku kultūras biedrība “Nur” (1991)

Priekšsēdētājs:

Juldaševs Atakuls (1950) - Dzimis Uzbekijā, Buhāras apgabalā. No 1969. gada Latvijā. Inženieris - mehāniķis Civilās aviācijas institūtā, tagad strādā privātā firmā. Priekšsēdētājs no 1991. gada.

Kopsavilkums

Ienācēji no tālienes:

Austrumnieku un dienvidnieku vēsturi Latvijā var sākt datēt ar 19. gadsimtu, kad parādās ziņas par šo nacionālo grupu klātbūtni Latvijas teritorijā. Tā kā grupu locekļu bija maz un viņu rosības vairumā gadījumu nebija savstarpēji saistītas, kopaina veidojās no atsevišķām personībām, epizodēm, notikumiem, kuri radīja savdabīgu mozaīku visumā etniski viendabīgajā Latvijas teritorijā.

Viena no lielākajām dienvidu un austrumu tautu pārstāvniecībām Latvijas teritorijā jau no pagājušā gadsimta bija musulmaņu ticībai piederīgie - galvenokārt tatāri un turki. Lai gan ne visi no viņiem bija ticīgie, tomēr lielākā vai mazākā mērā viņus var pieskaitīt islama kultūras tautām, kurām reliģija gan pašu starpā, gan citu acīs bija un ir vienojošs faktors.

Latvijā musulmaņu klātbūtnē līdz 19. gadsimta beigām bija tikai epizodisks raksturs. Ja neskaita Krievijas caru un citu kaimiņvalstu karaspēku tatāru karavīru sirojumus latviešu apdzīvotajās teritorijās, tad jāatzīst, ka islamticīgajām tautām tagadējā Latvija ilgu gadsimtu bija nepazīstama zeme. Pēc latviešu apdzīvoto zemju iekļaušanas Krievijas impērijā, lai gan nelielā skaitā, Krievijas musulmaņu tautām piederīgie sāka parādīties Rīgā, Jelgavā, Jēkabpilī, Daugavpilī.

Rīgā 19. gadsimta beigās dzīvoja neliela musulmaņu (galvenokārt - tatāru) kopiena. 1890. gadā līdzās pēc tika izveidoti Musulmaņu kapi. 1902. gadā Rīgā oficiāli nodibinājās musulmaņu draudze. Par imamu ievēlēja I. Davidovu, drīz pēc tam durvis vēra arī lūgšanu nams. Saskaņā ar tautas skaitīšanas ziņām, 1897. gadā Vidzemes guberņā atradās 536, bet Kurzemes guberņā - 596 musulmaņi. Pēc dzimtās valodas visvairāk bija tatāru - 552 Kurzemē un 449 Vidzemē. Apmēram 3/4 no musulmaņiem bija analfabēti un gandrīz visi piederēja zemnieku kārtai. Pēc karadienesta beigām šie cilvēki Baltijas guberņas atstāja. Bez karavīriem šajā laikā Rīgā dzīvoja arī daži desmiti tatāru tautības civiliedzīvotāju, pēc nodarbošanās - 33 sīktirgotāji un 29 pārtikas sīkražotāji. Arī Vitebskas guberņas Latgales daļā, pēc tautas skaitīšanas ziņām no 574 musulmaņiem, 564 dzīvoja Daugavpilī, kur atradās Krievijas armijas daļas. No 560 tatāriem gandrīz visi

piederēja zemnieku kārtai, liela daļa bija analfabēti, un cik noprotams zināma daļā pat krievu valodu pārvaldīja ar lielām grūtībām.

Arī vēlākajos gados musulmaņu tautām piederīgo skaits daudz nemainījās un tāpat kā agrāk lielākā daļa no viņiem bija Latvijas teritorijā izvietoto Krievijas karaspēka daļu karavīri. Statistiskās ziņas 1913. gadā liecināja, ka Rīgā un tās apkārtnē dzīvoja 510 musulmaņi. Gandrīz visi no viņiem dzīvoja Maskavas priekšpilsētā (434) un vairuma (406) dzimtā valoda bija turku vai tatāru. 1914. gadā, pēc vēlākām pašu musulmaņu ziņām, draudzē bija ap 1 000 locekļu. Tomēr, ja neņem vērā karavīru skaitu, pastāvīgo iedzīvotāju bija krietni vien mazāk. Pagājušo 17 gadu laikā kopš Pirmās tautas skaitīšanas, islamicīgo civiliedzīvotāju skaits bija pieaudzis. Arī pārējo vietējo musulmaņu lielākā daļa kara laikā izceļoja un pēc ilgajiem kara gadiem 1920. gadā Latvijā bija palikušas tikai dažas islamicīgo (tatāru) ģimenes.

Nav zināms, kad Latvijas teritorijā parādījās pirmie Kaukāza kristīgo tautu pārstāvji. 1897. gadā Vidzemes guberņā dzīvoja 49 (Rīgā - 36) un Kurzemes guberņā - 15 armēņi. Gruzīnu skaits bija ievērojami mazāks - attiecīgi 12 un 3. Lielākā daļa no viņiem, atšķirībā no musulmaņiem, nebija saistīti ar armiju. Nedaudzie Kaukāza kristieši Latvijas teritorijā bija pārtikuši un izglītoti cilvēki, starp gruzīniem bija 7 muižnieki. 1913. gadā Rīgā un apkārtnē dzīvoja jau 121 (armēņu gregoriāņu un katoļu baznīcu piederīgie) armēņi. Liela daļa armēņu bija tirgotāji, kurus ar Rīgu saistīja lietišķi sakari. Vitebskas guberņas latviešu apriņķos šajā laikā dzīvoja tikai pāris desmitu armēņu, no kuriem gandrīz visi iztiku sev pelnīja ar tirdzniecību. Šajā laikā Rīgā strādāja arī atsevišķi kaukāziešu izcelsmes mākslas un kultūras darbinieki.

Starp vadošus posteņus Krievijas impērijas pārvaldē Baltijā ieņēmušajiem bija arī kaukāziešu izcelsmes aristokrāti. No 1870. līdz 1876. gadam Baltijas guberņu ģenerālgubernators bija slavenās gruzīnu dzimtas atvase, ievērojamā karavadoņa P. Bagrationa brāļadēls, P. Bagrationis.

Samērā daudz kaukāziešu, īpaši armēņu, studēja Rīgas Politehniskajā institūtā. No 1900. līdz 1902. gadam Rīgas Politehniskajā institūtā ķīmiju studēja arī vēlākais Baku lielnieku komisāru padomes priekšsēdētājs S. Šaumjans (Shahumian), kurš Krievijas sociāldemokrātu partijā iestājās tieši šajā laikā. 1901. gadā Rīgā viņš noorganizēja

armēņu studentu marksistisko pulciņu. Tomēr, pēc mācību pabeigšanas gandrīz visi kaukāziešu cilmes studenti Rīgu atstāja.

Pirmā pasaules kara laikā norisinājās lielas izmaiņas iedzīvotāju sastāvā. Jau kara sākumā Rīgas Politehniskā institūta kaukāziešu izcelsmes studenti, saskaņā ar latviešu preses ziņām, izteica vēlmi doties atpakaļ uz dzimteni, lai iestātos armijā. Pēc Turcijas iesaistīšanās karā, Vidzemes un Igaunijas guberņās dzīvojošos Turcijas pavalstniekus - musulmaņus izsūtīja uz Iekškrīeviju.

Salīdzinoši liels skaits tatāru līdz Pirmajam pasaules karam dzīvoja kaimiņos - Viļņas un Kauņas guberņās. Jau 14. gadsimtā no Krimas viņus uz ziemeļiem - tagadējo Ukrainu, Baltkrīeviju, Poliju un Lietuvu - pārvietoja Lietuvas dižkunigaikšijas karaspēks. Jau 16. gadsimtā viņi bija asimilējušies apkārtējā poļu, baltkrīevu un lietuviešu sabiedrībā, saglabājot atsevišķas etniskās īpatnības un reliģiju.

Dienvīdnieku un austrumnieku skaits līdz 1917. gadam Latvijas teritorijā, lai gan neliels, tomēr bija ar tendenci palielināties. Cariskās Krīevijas administrācijas realizētā iekšpolitika un daudzu dienvīdu un austrumu tautu tradicionālā piesaiste dzimtajām vietām, kā arī ekonomiskā atpalcība ierobežotā migrāciju impērijas ietvaros. Ja samērā mainīgais musulmaņu tautām piederīgo skaits gandrīz viss sastāvēja no karadienestā esošiem karavīriem, tad armēņu - uzņēmēju skaits Rīgā lēnām pieauga. Nedaudzie gruzīni bija galvenokārt aristokrātijas pārstāvji un inteliģenti, kuri migrēja pa visu Krīeviju. Tomēr, neraugoties uz atsevišķajiem cilvēkiem, kuri jau veidoja pastāvīgo iedzīvotāju kontingentu, vairums šeit nodzīvoja īsu laiku.

Vēsturiskie apstākļi krasi mainījās pēc Pirmā pasaules kara - 1918. gada 18. novembrī Latvija pasludināja neatkarību. Daudzi nelatvieši kara laikā pameta jaunās Baltijas valstis, tomēr pēc lielnieku diktatūras nostiprināšanās Krīevijā, no bijušās impērijas neatkarību ieguvušajās valstīs ieplūda liels skaits bēgļu. Starp tiem bija nevien agrākie Baltijas un Vitebskas guberņu iedzīvotāji, bet arī politiskie emigranti, kuri glābās no sarkanā terora.

Jau Neatkarības kara laikā 1919. gadā Latvijas Republikas armijā mobilizēja lielu skaitu vietējo iedzīvotāju. Karadarbībā Latvijas Pagaidu valdības pusē iesaistīja arī atsevišķus tatāru tautības karagūstekņus - sarkanarmiešus. 1920. gadā Latvijas armijas

virspavēlnieks pat izdeva pavēli attiecībā uz nedaudzajiem musulmaņiem, ka musulmaņi trīs dienas reliģisko svētku “Kurban Bairam” laikā tiek atvaļināti no dienesta.

Nedaudzie karu pārdzīvojušie Latvijas musulmaņi pēc Neatkarības kara pulcējās Rīgā. No Helsinkiem 1920. gada aprīlī Rīgā iebraukušais tatārs H. Haretdinovs-Konikovs (Charetdinov - Konikoff) Somijas musulmaņu vārdā, gribēja iegūt atļauju izvest lūgšanu nama piederumus, pamatojot ar to, ka bijušie Rīgas islamicīgie pārcēlušies uz Somiju. Tomēr, Latvijas Garīgo lietu departaments to neļāva darīt, jo likumīgā kārtībā musulmaņu draudze Rīgā slēgta nebija un pēc normālas dzīves atjaunošanās pēc kara bija iespējama bijušo rīdzinieku atgriešanās. Tā arī notika. Pēc Latvijas neatkarības iegūšanas un Neatkarības kara beigām, Rīgā sarosījās vietējie musulmaņi.

1920. gadā Rīgas musulmaņu sapulce par imama pienākumu izpildītāju ievēlēja vietējo turku kafejnīcas-maiznīcas īpašnieku Š. Husnetdinovu (Chusnetdinov). 1928. gadā musulmaņu draudze lūdza Garīgo lietu departamentu viņu iecelt par pastāvīgu Rīgas un apkārtnes imamu. Lūgums tika apmierināts un Š. Husnetdinovs visu turpmāko laiku līdz pat 1940. gadam pildīja šos pienākumus.

Visus neatkarības gadus islamicīgo skaits būtiski nemainījās. Lielākā daļa no viņiem bija turki vai tatāri. 1920. gadā Latvijā bija vairs tikai 115 tatāri un 19 turki, bet musulmaņu kopā bija 162. Vēlāk, 1935. gadā, Latvijā kopumā bija tikai 66 musulmaņi. Rīgas Musulmaņu draudzē bija palikuši vairs tikai 42 cilvēki. 35 no viņiem piederēja pie četrām lielām Rīgas islamicīgo tatāru ģimenēm. Lielākā daļa no viņiem Rīgā dzīvoja jau otrajā paaudzē, t. i. jau viņu vecāki šeit bija dzimuši 19. gadsimta beigās.

Latvijas musulmaņiem bija raksturīga spēcīga reliģiskā apziņa, neraugoties uz visai juceklīgo un nekonkrēto tautības apzīmējumu. Vienas ģimenes locekļi pasēs figurēja gan kā turki, gan kā tatāri - acīmredzot arī valsts ierēdņi bieži to neatšķīra. Arī Latvijā bija raksturīgas tradicionāli lielās ģimenes ar sešiem, septiņiem un pat vairāk ģimenes locekļiem. 1935. gadā no 42 draudzes locekļiem 32 bija dzimuši Rīgā.

Arī gruzīnu un armēņu skaits 20. - 30. gados bija tikpat mazs cik tradicionāli islamicīgo tautu pārstāvjiem. Tomēr viņi bija nesalīdzināmi rosīgāki kulturas dzīvē. 1929. gada janvārī nodibinājās kaukāziešu biedrība “Iveria”. Lai gan ievērojamu vairākumu jau no sākuma sastādīja gruzīni (no 20 dalībniekiem 13 bija gruzīni), drīz biedrībā ieplūda

arvien vairāk citu tautību kaukāzieši un to pārdēvēja par “Kaukāzu”. Biedrība nodibinājās kā apvienība, lai pulcētu ap sevi novadniekus, rīkotu atpūtas vakarus, priekšlasījumus un svētku reizēs būtu rastu iespējas pabūt kopā. Viens no galvenajiem biedrības darbības virzieniem bija palīdzības sniegšana trūcumā nonākušiem novadniekiem. Lai iegūtu naudas līdzekļus reizi gadā Armijas virsnieku klubā biedrība rīkoja “Kaukāziešu balli”. Ik pa laikam biedrībā notika tējas vakari, dažas reizes priekšlasījumi par Kaukāza vēsturi un kultūru. 1938. gada jūnijā biedrība “Kaukāzs” ar Sabiedrisko lietu ministrijas lēmumu tika slēgta.

1933. gadā savstarpēju iekšēju nesaskaņu dēļ no “Kaukāza” izstājās visi gruzīni un novembrī izveidoja Latvijas Gruzīnu biedrību. Arī šī biedrība nebija mononacionāla, tajā iestājās arī daži armēņi un krievi. Gruzīni Krievu drāmas teātrī reizi gadā sarīkoja uzvedumu un Operā Jaunā gada sagaidīšanu kopā ar krievu māksliniekiem. Tā kā daudzi gruzīni 30. gados izceļoja uz Rietumeiropu, uz lielākiem emigrācijas centriem, kopīgo “draudzīgo pārrunu un satikšanos” bijis maz, konstatēja biedrības pilnsapulcē 1936. gadā un lēmumu par biedrības likvidāciju uzticēja Iekšlietu ministrijai. Jāatzīmē, ka gruzīni bija čakli priekšlasījumu rīkotāji un tam galvenais iemesls lektori lasīja referātus par Gruzijas mākslu, vēsturi un politiskajām norisēm nesenajā pagātnē. Biedrība savu darbību pārtrauca 1938. gada decembrī, kad liela daļa tās biedru jau bija izceļojusi uz ārzemēm.

Lai gan Rīgā armēņu diaspora bija niecīga, tomēr arī šeit interesējās par savas tautas politiskās un sabiedriskās dzīves aktualitātēm. No armēņu emigrantu lielā centra - Parīzes - biedrība “Kaukāzs” abonēja dažnaku izdevumus, kas zināmā mērā liecināja arī par vietējo armēņu nacionāldemokrātisko noskaņojumu. Domājams, ka gan armēņu, gan gruzīņu rosīgākajiem darbiniekiem bija labi sakari ar attiecīgo emigrantu centriem Parīzē. Š. Maglakelidze (Maglakelidse) un viņa sieva bija Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Rīgas nodaļas biedri. Rīgā dzimušie Alimžans un Abdulla Husnetdinovi, kā arī tirgotājs Kirimovs (Kirimov) bija latviešu ekstrēmo nacionālistu organizācijas “Pērkonkrusts” aktīvi locekļi. Vairāki, darbojoties krievu sabiedriskajās organizācijās, iesaistījās arī krievu emigrantu politiskajā kustībā.

Gan tradicionālajām musulmaņu tautām piederīgo, gan armēņu un gruzīnu skaits Latvijā bija ļoti mazs un tas svārstījās atkarībā no politiskajām norisēm daudznacionālajā

kaimiņzemē Krievijā. Ja robeža ar Krieviju bija atklāta - Latvijā ieplūda neliels skaits austrumnieku un dienvidnieku, bet neatkarības laikā viņi bija nejauši ieceļotāji. Lielākā daļa Latvijā nonāca kā bēgļi no komunistiskā terora dzimtenē. Daži atgriezās no bēgļu gaitām, jo šeit bija dzīvojuši jau pirms kara. Daudzi no viņiem, īpaši Latvijā pastāvīgi dzīvojošie, bija pilnīgi iekļāvušies krievu sabiedrībā. Raksturīgi, ka krieviskojās, ja tā var teikt, galvenokārt armēņi - tās bija sekas šīs tradicionālajai tautas rusofilijai, kas radās atrodoties pastāvīgā etniskā konfliktā ar apkārtējiem kaimiņiem - musulmaņiem. Savukārt tatāri acīmredzami pārlatviskojās, - jo Rīga 30. gados bija kļuvusi samērā latviska pilsēta. Zināma daļa ieceļoja kā Latvijas pilsoņu dzīvesbiedri. Tie, kuri vēlējās, pilnībā iekļāvās valsts dzīvē, nezaudējot savu etnisko identitāti. Tomēr, nelielais skaits bija nopietns traucēklis savas nacionālās kultūras izkopšanai. Gan tas, gan materiālās grūtības spieda izceļot uz zemēm, kur pastāvēja lielākas grupas tautiešu un labākas iespējas iegūt materiālo labklājību.

Līdzās jau minētajām Latvijas mazajām mazākumtautībām, samērā ilgu laiku valsts teritorijā ir dzīvojuši karaīmi. Lai gan šī tautība pasaulē ir mazāk zināma, tās atsevišķi pārstāvji Latvijā savulaik bija sabiedrībā ietekmīgi un pazīstami cilvēki.

Pirmās liecības par karaīmiem Latvijas teritorijā atrodamas no 19. gadsimta. 1892. gadā Rīgā tika ierīkota Karaīmu kapsēta. Pēc tautas skaitīšanas ziņām, 1897. gadā Vidzemes guberņā (galvenokārt Rīgā) dzīvoja 58 karaīmi, bet Kurzemes guberņā - 2. No viņiem 27 par dzimto valodu atzina krievu, 21 karaīmu, bet 5 - latviešu. Līdzīgi kā daudzas citas nelielās etniskās vienības, arī karaīmi nelielā skaita dēļ tika pakļauti pastiprinātai pārkrievošanai. Tomēr, neraugoties uz to, stiprs ieganssts nezaudēt etnisko īpatnību bija ciešās reliģiskās saites kopienas locekļu vidū. 1913. gadā Rīgā dzīvoja jau 95 karaīmi.

1887. gadā darbību uzsāka Rīgā pazīstamās karaīmu Maikaparu (Maikapar) dzimtas tabakas fabrika "Maikapars". Pēc tās pamatlicēja Ā. Maikapara nāves fabrika tika pārveidota par akciju sabiedrību. Ar laiku uzņēmums izveidojās par vienu no varenākajiem savā nozarē, līdz 1940. gadā tas tika nacionalizēts un pārvērst par tabakas fabriku "Rīga". Viens no Ā. Maikapara dēliem - Teodors - savulaik bija bijis cariskās Krievijas karaflotes ārsts. Pēc tēva nāves 1906. gadā viņš kļuva par akciju sabiedrības direktoru. T. Maikapars 20. - 30. gadu turpināja ārsta praksi un bija pazīstams

sabiedriskās higiēnas speciālists. Kā krievu saraksta kandidāts viņš piedalījās arī pašvaldību vēlēšanās. Maikaparu dzimta 20. - 30. gados rosīgi piedalījās dažādās krievu nacionālās organizācijās.

Anketās, atzīmējot ticību, dzimtas locekļi bieži uzrādīja pareizticību. Piemēram, aizsargu anketās T. Maikapara tautība bija karaīms, bet ticība - pareizticība. Lūdzot atļauju atgriezties Latvijā no Krievijas pēc Pilsoņu kara, M. Maikapars un viņa sieva par savu ticību uzrādīja luterānismu, bet viņa māte Sāra - karaīmu reliģiju. Kopumā no 10 Maikaparu dzimtas locekļiem, kuru vecāki vai viens no vecākiem bija neapšaubāmi karaīmi, sevi par karaīmiem uzskatīja seši, par krieviem trīs, bet viena tautību nenorādīja. Līdzās plaši pazīstamajai Maikaparu dzimtai Rīgā dzīvoja arī skaitliski mazākā Penerdži ģimene. No Penerdži dzimtas četriem locekļiem karaīmi bija divi, viens krievs un vēl viens, kuram dažādos dokumentos uzrādītas abas tautības. Visi četri Sultani (Sultan) personību apliecinošos dokumentos atzīmēti kā karaīmi. Starp minēto ģimeņu locekļiem astoņi sevi pieskaitīja pie karaīmu reliģijas, pieci - pie pareizticības, trīs bija luterāņi un viens katolis. Skaitliski nelielās un izkaisītās karaīmu tautības locekļi gadsimtu gaitā etnisko īpatnību saglabāšanas nolūkos bija raduši piemēroties. Kā bijušās Krievijas impērijas pilsoņi, viņi neatkarīgās valsts laikā lielā mērā turpināja atrasties vietējās krievu kulturāli - sabiedriskās dzīves mutuļos.

Otrā pasaules kara laikā 1943. gadā Latvijas teritorijā joprojām dzīvoja 19 karaīmi. Šajā laikā Rīgā vēl dzīvoja arī pazīstamais T. Maikapars. Diemžēl nav sīkāku ziņu, kas ar plašo Maikaparu dzimtu un citiem karaīmiem notika kara laikā un pēc kara. Latviešu bēgļu nometnē Lībekā, Vācijā līdz 1949. gadam atradās daži no Maikaparu dzimtas. Vismaz daļa no šiem turīgajiem un izglītajiem cilvēkiem devās uz Rietumiem, tomēr atsevišķas karaīmu tautībai piederīgas personas atradās Latvijā arī padomju okupācijas gados.

Pēc Latvijas okupācijas, Padomju Savienības represīvās iestādes uzsāka nežēlīgas represijas pret Latvijas iedzīvotājiem. Lai gan lielāko triecienu saņēma latviešu tauta, taču pat starp nedaudzajiem dienvidniekiem un austrumniekiem bija represētie. 1940. - 1941. gadā bez vēsts pazuda tatārs A. Husnetdins, bet gleznotāju osetīnu Z. Sosijevu (Sosiev) 1940. gada novembrī apcietināja, un apvainoja, ka ir piedalījies karadarbībā pret

Sarkanarmiju Ziemas karā somu pusē. Pēc tam, kad tika noskaidrota patiesība, viņam “katram gadījumam” piesprieda 10 gadus ieslodzījuma par “piedalīšanos baltemigrantu organizācijā. 1941. gada 14. jūnijā uz Tomsku izsūtīja kažokādas fabrikas “Deka” īpašnieku armēni P. Arabkercijancu (Arabkercijanc).

Uz neilgu laiku padomju iebrukumu pārtrauca vācu okupācija. Jau no pirmajām dienām arī nacistu režīma vērstās represijas nepagāja secen daudziem Latvijas iedzīvotājiem. Piemēram, Kuldīgas ārstu gruzīnu A. Švangeradzi (Shvangeradse) par sarkanarmiešu ārstēšanu 1941. gadā nogalināja vērmahta karavīri. Tomēr, neraugoties uz varu maiņu, daudzas no jau pieminētajām austrumnieku un dienvidnieku ģimenēm palika Latvijā.

Pēc Statistikas pārvaldes ziņām 1943. gadā Latvijā samērā vienmērīgi izvietojušies dzīvoja vairāki desmiti kaukāziešu, 40 tatāri, 35 turki, kā arī 9 asīrieši, 5 uzbeki un daži citu tautu pārstāvji. Daļa no šajā laikā Latvijā uzskaitītajiem dienvidniekiem un austrumniekiem bija bijušie sarkanarmieši - vācu karagūstekņi. Arī starp atsūtītajiem civilgūstekņiem bija islamticīgie. Viņu garīgo aprūpi veica līdzšinējais Rīgas mulla Š. Husnetdinovs, kurš pulcēja gan vietējos, gan ievestos musulmaņus uz kopīgajiem dievkalpojumiem - kopienas reliģiskā darbība tika turpināta arī vācu okupācijas laikā. No šeit jau agrāk dzīvojušajiem daži tika iesaistīti arī karadarbībā.

Lielākā daļa neatkarības laikos dzīvojušie austrumnieki un dienvidnieki Latvijas teritoriju atstāja līdz ar vācu okupācijas izbeigšanos un šodien viņu pēcnācēji dzīvo dažādās Rietumvalstīs. Lielākā daļa mazāko minoritāšu pārstāvju bija samērā turīgi un pretkomunistiski noskaņoti ļaudis un kā tādiem, viņiem varēja draudēt represijas komunistiskā režīma nostiprināšanās gadījumā. Latvijā, cik zināms, palika tikai daži cilvēki.

Pēc Otrā pasaules kara padomju okupācijas režīms Baltijā nostiprinājās. Starp daudzajiem simtiem tūkstošiem slāvu, no dažādām PSRS republikām, pēc kara beigām Latvijā ieceļoja arī citu tautību okupētājvalsts pilsoņi. Šo ieceļotāju pirmais vilnis nonāca Latvijā pirmajos pēckara gados, kad šeit uz dzīvi apmetās no frontes atgriezušies virsnieki ar ģimenēm un dažādi padomju pārvaldes darbinieki.

Otrais ieceļošanas vilnis norisinājās nedaudz vēlāk - 50.gados. Tā jau 50. gados Latvijā dzīvoja ap 20 Krimas tatāru. Kā vienai no padomju represētajām tautām, viņiem atcēla

īpašo ierobežojošo apmešanās režīmu un Latvijā ieplūda pēc kara uz dzīvi Latvijā palikušo virsnieku radnieki.

70. - 80. gados jau esošajiem Krimas tatāriem pievienojās dažādi laimes meklētāji, kā arī cilvēki, kuri bija nodibinājuši internacionālas ģimenes. Lielā mērā minētais ir attiecināms arī uz citiem austrumniekiem un dienvidniekiem, kuri arvien pieaugošā skaitā ieplūda Latvijā. Tā rezultātā jau 1959. gadā Latvijā dzīvoja vairāki tūkstoši austrumnieku un dienvidnieku, bet 1979. gadā, piemēram, tatāru skaits (3764) Latvijā bija pat lielāks nekā kaimiņu - igauņu skaits. 70. gados norisinājās liels nelatviešu pieplūdums Latvijā, bet 80. gados tas sasniedza maksimumu. Atsevišķu austrumnieku un dienvidnieku tautu grupu locekļu skaits Latvijā palielinājās pat vairākkārtīgi. 1989. gadā tatāru skaits pat sasniedza 4 800 cilvēku. Salīdzinājumam - igauņu bija kļuvis vēl mazāks.

Lielākā ieceļotāju daļa dzīvoja galvaspilsētā Rīgā un citās lielākajās pilsētās. Piemēram, 80. gadu beigās - 90. gadu sākumā 88% tatāru dzīvoja pilsētās un starp Latviju apdzīvojošām etniskām grupām šajā rādītājā ieņēma otro vietu. Līdzīgs stāvoklis bija arī starp armēņiem, gruzīniem u. c. Ieceļošana Latvijā norisinājās gan ar valsts palīdzību, gan privātā ceļā. Komunisma impērijas vajadzībām saceltajās gigantiskajās rūpnīcās bija vajadzīgas darbarokas, tādēļ atsevišķi austrumnieki šeit nonāca kā strādnieki vai dažādu profesiju speciālisti saskaņā ar tā saucamo vissavienības pasūtījumu. Privātā ceļā iebraucēji Latvijā palika uz dzīvi pēc dienesta okupācijas armijā, mācībām augstskolās, apprecoties ar vietējiem iedzīvotājiem. Svarīgs iemesls ieceļošanai Baltijā bija arī samērā augstais dzīves līmenis un iespējas uzlabot savu materiālo labklājību. Izglītības līmenis starp dažādām tautu grupām bija visai dažāds, tomēr varam uzskatīt, ka vislielākais izglītotāko iebraucēju skaits nāca no Kaukāza, īpaši no Armēnijas un Gruzijas - daudzi no viņiem tieši Latvijā ieguva augstāko izglītību un palika šeit uz dzīvi. Kāda daļa no ieceļotājiem bija arī okupācijas karaspēka atvaļinātās militārpersonas.

Rezultātā, Latvijā izveidojās samērā plaša Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvniecība. Tā tomēr nebija bezpersoniska krievu valodā runājošu cilvēku masa. Daudzu vārdi Latvijā nebija sveši tolaik arī plašākā sabiedrībā.

Lai gan nekādu etniska rakstura pasākumu organizēšana šajā laikā nebija iespējama, tomēr virkne ieceļotāju, galvenokārt no Kaukāza, uzturēja savstarpējus kontaktus. Arī

Latvijas musulmaņi visus padomju okupācijas laiku jau no 1945. gada neformāli bija apvienojušies nelielā kopienā, kuras vadību uzņēmās kāds garīgo lietu pārzinātājs, šādi izpildot mullas pienākumus. Sabiedriskā kārtā tika veikta arī Musulmaņu kapu sakopšana. Dažādās vietās privāti pulcējās vairāku atsevišķu etnisku grupu pārstāvji, tādējādi sākoties atmodai īpašas grūtības nesagādāja tautiešu pulcēšana un organizēšana kultūras biedrībās. Kā redzams, padomju antirelīģiskā politika gan stipri ierobežoja reliģiju izplatību un ticīgo darbību, tomēr pilnīgi izskaust to nespēja. Tāpat arī slēptā pārkrievošanas politika nedevis gaidītos augļus - pat tik tālā un svešā zemē, ieceļotāji no austrumiem un dienvidiem turpināja saglabāt atsevišķas nacionālās tradīcijas un valodu.

Padomju režīms centās izskaust nekrievu tautu nacionālo pašapziņu. Iebraucējiem, kuri bija nekrievi, bija iespējams sūtīt bērnus tikai krievu vai latviešu skolās. Lai gan, neapstrīdami, daudzi kaukāzieši samērā grūti pakļāvās pārkrievošanai, ilgi saglabājot savas kultūras, valodas un arī, zināmā mērā, dzīves veida elementus, no dzimtenes tālajā Latvijā. Tā kā latviešu valoda un kultūra iebraucēju lielākajai daļai bija sveša, ar maziem izņēmumiem, vairums no jaunās paaudzes dzīvoja krieviskajā vidē un atsvešinoties no savas tautas, vairs nebija ieinteresēti integrēties Latvijas pamatiedzīvotāju sabiedrībā. Iebraukušos no pamatnācijas šķīra milzīga atšķirības dzīves uztverē un sabiedrības uzvedības normās, kuras nespēja novienādot pat komunistiskais režīms.

Padomju Savienības sabrukuma laikā Latvijā atradās salīdzinoši liels skaits iebraucēju no Austrumiem un Dienvidiem, tomēr turpmāko ieceļošanu pārtrauca lēmumi par migrācijas ierobežošanu un robežu izveidošana. Atšķirībā no okupācijas gadiem, turpmākajos gados atsevišķu nacionālo grupu pārstāvju skaitam vajadzēja svārstīties atkarībā no dabiskā pieauguma, kā arī repatriācijas intensitātes. Tātad nacionālo grupu skaitliskajam sastāvam kopumā vajadzēja pazemināties, kas arī pašās 80. gadu beigās - 90. gadu sākumā norisinājās. Dažādi bija iemesli, kāpēc cilvēki atgriezās savā dzimtenē, jaunās valstis arī centās sekmēt savu pilsoņu repatriāciju. Tomēr drīz pēc kopējā iebraucēju skaita samazināšanās, apstājās arī nacionālo grupu skaitliskā samazināšanās un pēdējos gados locekļu skaits pat pieaug - un tas notiek laikā, kad kopējie dabiskā pieauguma rādītāji valstī ir negatīvi un likumīga ieceļošana Latvijā ir stingri ierobežota. Atmosfērā laikā Latvijā dzīvoja gandrīz 5000 tatāru. 1993. gadā reģistrēti tika par apmēram 1500 tatāriem mazāk, bet ar katru nākamo gadu tatāru skaits atkal turpināja pieaugt

apmēram par 100 cilvēkiem. Līdzīga aina vērojama arī pie pārējām nacionālajām grupām. Jādomā, ka viens no iemesliem pārsteidzoši lielajam attiecīgo grupu pārstāvju pieaugumam ir līdz tam nelikumīgi valstī dzīvojušo personu pakāpeniska legalizācija. Zināma loma šeit ir arī nacionālās pašapziņas pieaugumam. Tomēr statistiskie dati apstiprina, ka 1989. gadā no 4828 tatāriem, 2505 par savu dzimto valodu uzskatīja krievu, bet tikai 2257 - tatāru. Bieži vien zaudētās saiknes ar etnisko dzimteni pilnībā atsvešina daudzus no savu tautību kultūras un valodas. Kaukāziešu izcelsmas Latvijas iedzīvotājus rusifikācijas politika skāra ievērojami mazāk. No 2063 Rīgas armēņiem un 1454 azerbaidžāņiem 1989. gadā krievu valodu par dzimto atzina 964 armēņi un 367 azerbaidžāņi. Gruzīniem, armēņiem un azerbaidžāņiem jaukto laulību ir salīdzinoši mazāk, kas palīdzēja bremsēt asimilācijas procesus. Izteiktā nacionālā pašapziņa un ciešās saiknes ar etnisko dzimteni zināmai daļai kaukāziešu līdzšinējām paaudzēm samērā veiksmīgi palīdz saglabāt nacionālo identitāti. Tomēr, Latvijā dzimusī paaudze, kura izglītību guvusi vietējās krievu skolās, nereti jau ir visai attālinājusies no savu vecāku dzimtenes - visai maz ir tā, kas to saista ar tālo etniskās izcelšanās vietu un arī valodas zināšanas lielā mērā tiek zaudētas.

Starp šodienas Latvijas austrumniekiem un dienvidniekiem ir visdažādāko sociālo slāņu pārstāvji. Pēcpadomju laikā apstākļi ir ievērojami mainījušies. Valsts valodas zināšanu nepieciešamība ierobežo daļai nelatviešu iesaistīties valsts darbā, rūpniecības samazināšanās dēļ ievērojami samazinājās tur nodarbināto skaits. Pār kvalificēties nākas arī atvaļinātajiem okupācijas armijas virsniekiem. Tomēr dažādo mazo nacionālo grupu pārstāvji ir dažādi cilvēki, līdz ar to dažādi ir arī viņu likteņi. Joprojām pastāv vērā ņemams kaukāziešu izcelsmes inteliģences slānis, īpaši lielais armēņu un gruzīnu mākslinieku skaits.

Jāatzīmē arī kāda nepatīkama problēma, kuras noklusēšana izpratni par to nepalielinās. Lielas daļas Latvijas iedzīvotāju apziņā kaukāzieši Latvijā saistās ar noziedzības aktivitātēm. Iemeslu tam varētu radīt tas, ka samērā bieži skaitliski nelielo Latvijas nacionālajām grupām piederīgo uzvārdi figurē saistībā ar kriminālpārskāpumiem. Daudz vērības veltīts čečenu rosībām. No vienas puses - Saeimā darbojas Čečenijas atbalsta grupa un čečenu neatkarības cīnītāji tiek vērtēti izteikti pozitīvi, bet no otras puses pastāv arī uzskats, ka čečenu mafijai ir kāda loma organizētajā noziedzībā valstī. Tomēr parasti

gan tiesībsargājošo iestāžu uzmanības lokā nonāk nevis Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji, bet gan īslaicīgi iebraucēji.

Tajā pašā laikā iespējams atzīmēt, ka ar atzīstamām sekmēm Latvijas tiesībsargājošajās iestādēs turpina darboties virkne kaukāziešu. Piemēram, 1997. gada vasarā Rīgas valsts policijā bija divi armēņi - iecirkņu priekšnieki, kā policijas virsnieki daži armēņi strādāja arī citviet. Vairāki no šiem armēņu tautības Latvijas miličiem 1991. gadā aktīvi piedalījās neatkarības aizsargāšanas notikumos.

Latvijai atgūstot valstisko neatkarību un sabrūkot padomju režīmam, mazākumtautībām radās iespējas uzturēt un attīstīt savu kultūru un tradīcijas atbilstoši savām vēlmēm un vajadzībām. Jau no paša sākuma kultūras biedrības apvienoja nacionāli apzinīgākos savu tautu pārstāvjus. Savu kopienu organizēšanas darbu jau no sākuma uzņēmās attiecīgo nacionālo grupu inteliģence. 1988. gadā izveidojās virkne kultūras biedrību. Visas biedrības jau no pašiem sākumiem deklarēja savas darbības virzienus - nacionālās kultūras uzturēšana, valodas apmācība, kā arī savas tautas un dzimtenes popularizēšana Latvijā. Biedrību nostāja pret neatkarību bija izteikti pozitīva. Atmosferas laiks bija raksturīgs ar milzīgu eiforiju, sabiedrības interesi par nacionālajām problēmām, nacionālās pašapziņas pieaugumu. Biedrībās iesaistījās pat tādi cilvēki, kuri padomju laikā bija zaudējuši nevien saikni ar savu tautu, bet pat dzimtās valodas zināšanas. Biedrībās rosīgi iesaistījās gan vecākās paaudzes cilvēki, gan jaunatne - vietējās augstskolās studējošie studenti. Kopā ar citām nacionālajām kultūras biedrībās, minētās organizācijas apvienojās Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācijā.

Jau no biedrību nodibināšanās laikiem svarīga bija to informatīvās darbības nozīme. Tika organizētas izstādes un koncerti, kuros Latvijas sabiedrība tika iepazīstināta ar dažādu tautu kultūru. Ir tikuši izdoti atsevišķi periodiskie izdevumi, Latvijas Radio pastāvīgi notiek pusstundu garas regulāras pārraides azerbaidžāņu, armēņu, gruzīnu un tatāru valodās.

Biedrības 1988. - 1989. gadā darbojās ļoti rosīgi. Arī latviešu sabiedrība bija ieinteresēta dažādu tautību atmosferas procesā - ar lielu atbalstu tika uzņemta nacionālo aktīvistu darbība. Šodienas apstākļos stāvoklis ir mainījies. Arī pamatiedzīvotāju interese, šķiet, ir apmierināta. Šo, sākotnējo biedrību darbības nišu, tagad ir aizņēmuši masu mediji. Līdzās

tam, atsevišķos gadījumos attiecīgo tautu kultūras popularizēšanu veic profesionāli, parasti atzīti un pazīstami mākslinieki. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka biedrību informatīvā darbība šodienas apstākļos ir kļuvusi ievērojami grūtāka. No Kaukāza, Pievolgas vai Vidusāzijas Latviju šķir nevien kilometru tūkstoši, bet arī daudzu valstu robežas.

80. gadu beigās biedrību aktīvisti rosīgi veicināja neformālo sakaru nodibināšanu starp sākotnēji Latvijas (Tautas fronti) un etnisko dzimteņu tautas kustībām, vēlāk - valstīm. Tieši nacionālās kultūras biedrības ar saviem plašajiem sakariem bijušajā Padomju Savienībā tolaik bija viens no galvenajiem sakaru kanāliem. Nedaudz vēlāk biedrības, kā diasporu pārstāves, uzsāka kontaktu dibināšanu arī ar savas tautas kopienām citās valstīs.

Cits biedrību darbības aspekts skar attiecīgām nacionālām grupām piederīgo nacionālās kultūras uzturēšanas un attīstīšanas problēmu. Tās risināšanas sekmīguma zināms rādītājs ir svētdienas skolas. To programmās ir attiecīgā tautas un Latvijas vēsturi, valodu, arī nacionālās tradīcijas - dziesmas un dejas. Islamticīgajiem pastāv arī skola, kurā var apgūt arābu valodu un islamu. Kopumā gan jāatzīst, ka skolnieku skaits nav visai liels un palielinoties konkrētas nacionālās grupas piederīgo skaitam, tas nepieaug.

Zināma loma nacionālās identitātes uzturēšanai ir reliģijas institūciju izveidošana. 90. gadu sākumā tika uzsākta musulmaņu kopienas izveide. Sākotnēji to veidoja skaitliski lielākā un aktīvākā grupa - tatāri. Vēlāk tai pievienojās arī pārējo tradicionāli musulmanisko minoritāšu nacionālo un reliģisko identitāti nezaudējušie pārstāvji. 1997. gada beigās pastāvēja divas islamticīgo sunnītu draudzes - Rīgā un Daugavpilī.

Ja pirmo reizi lielākie Rīgas otras musulmaņu draudzes "Ideļ" rīkotie musulmaņu lielie svētki "Kurban Bairam" pulcēja vairāk nekā 100 cilvēku, tad tagad Rīgā pulcējas jau ap 350 - 400 islamticīgo. Kopējās lūgšanas, kuras parasti norisinās piecas reizes dienā, Rīgā notiek tikai vienu reizi nedēļā. Kopiena arī pārrauga Musulmaņu kapus, un nesen iegūto musulmaņu sektoru Jaunciema kapos. Liels atbalsts reliģiskajā darbībā kopienai ir Rīgas augstskolu (Medicīnas akadēmijas, Aviācijas un Tehniskās universitātes, aviācijas koledžas) studenti - musulmaņi. Viņu korāna zināšanas un attiecīgā audzināšana iegūtas zemēs, kur islamam ir milzīga loma. Rīgas musulmaņu administratīvais vadītājs ir pārstāvēts arī konsultatīvajā padomē pie Valsts prezidenta.

Latvijā 1993. gada 16. jūnijā nodibinājās arī Armēņu apustuliskās baznīcas Rīgas draudze. Dievkalpojumi pašlaik norisinās pareizticīgo Kristus Piedzimšanas katedrālē. Pareizticīgo Kristus Augšāmcelšanās katedrālē savu mājvietu ir atraduši gruzīnu pareizticīgie.

Arī kaimiņos esošajās valstīs norisinājās līdzīgi etniskie procesi. Lietuvā un Polijā rosīgi darbojas tatāru musulmaņu kopienas. Šajās valstīs turpina darboties seno tatāru ieceļotāju pēcteču uzceltās mošejas. Līdzās šiem, senajiem ieceļotājiem, Viļņā pastāv arī armēņu, gruzīnu u. c. nacionālās kultūras biedrības. Igaunijā, salīdzinot ar Latviju, padomju okupācijas laikā ieceļoja mazāk svešautiešu, līdz ar to pašlaik ir arī skaitliski mazāk ieceļotāju no Austrumiem un Dienvidiem. Tomēr, arī tur ir izveidojušās kaukāziešu un tatāru kultūras. 20. - 30. gados Somija un Baltijas valstis atradās līdzīgos politiskos apstākļos, tomēr šodien stāvoklis Somijā ir savādāks. Helsinkos gan nav daudz ieceļotāju no bijušās PSRS Āzijas daļas, tomēr 1992. gadā pilsētā dzīvoja vairāki simti afrikāņu un ieceļotāju no Āzijas, un raksturīgi, ka viņu skaits ar katru gadu turpina pieaugt. Līdzīgs stāvoklis ir arī citās Baltijas jūru aptverošajās zemēs, kur līdz Otrajam pasaules karam netradicionālo, tajā skaitā neeiropējiskas izcelsmes ieceļotāju skaits, pakāpeniski palielinās. Interesanti piebilst, ka arī Somijā joprojām pastāv vēl no cariskās Krievijas laikiem ieceļojušo tatāru kopiena. Jādomā, ka uzlabojoties Latvijas saimnieciskajam stāvoklim, kā arī vairāk piemērojot imigrācijas politiku Eiropas standartiem, arī austrumnieku un dienvidnieku imigrācija no Āzijas un Āfrikas valstīm varētu būt vēl tikai priekšā.

Vienlaicīgi ar nacionālo īpatnību saglabāšanas centieniem un kopienu izveidi, ļoti svarīgs jautājums ir mazākumtautību integrācija nacionālajā Latvijas valstī. Šķietami galvenais šķērslis tam ir niecīgais Latvijas pavalstnieku skaits, jo gandrīz visi Latvijā ieceļojuši okupācijas laikā. Neraugoties uz juridiskajiem šķēršļiem, daudzi no viņiem vēl nav gatavi iekļauties Latvijas pilsoņu sabiedrībā latviešu valodas nezināšanas dēļ. Šodien - līdzīgi daudziem latviešiem, arī šeit ir cilvēki, kuru materiālie apstākļi ir visai grūti. Kāda daļa ir neapmierināta ar to, ka pilsonības iegūšana ir ierobežota - citās bijušajās Padomju Savienības republikās tā tika piešķirta visiem tur dzīvojušajiem. Jāatzīmē, ka visumā arī valsts valodas zināšanu līmenis ir samērā zems, bet tam ir arī objektīvs cēlonis - okupācijas laikā Latvija ir tiktāl pārkrieivota, ka latviešu valodas zināšanas daudzās

dzīves nozarēs vairs nebūt nav obligāti nepieciešamas. Zināma daļa jau pašā sākumā neatkarības atgūšanu uzņēma ar skepsi un noraidoši. Tomēr, kā vairākkārt ir uzsvēruši dažādu nacionālo grupu locekļi, tieši dažādām nekrievu tautām vislabāk saprotamas latviešu rūpes savas valodas un valsts nacionālās identitātes saglabāšanā ar pilsonības iegūšanu ierobežojošiem lēmumiem.

Tikai pateicoties padomju režīma sabrukumam, nacionālajām grupām radās iespējas organizēti sākt nacionālās kultūras un valodas uzturēšanas darbu. 80. gadu beigās - 90. gadu sākumā Tautas frontes rīkoto pasākumu neatņemama sastāvdaļa bija minēto biedrību pārstāvju piedalīšanās. Uzskatāmi tas bija redzams daudzajos mītiņos un demonstrācijās, kad līdzās latviešu nacionālajai simbolikai ikreiz varēja aplūkot arī dažādu nacionālo grupu karogus. Vairāki rosīgi kultūras biedrību aktīvistu bija arī pazīstami Tautas frontes darbinieki. Arī 1991. gada janvāra notikumos virkne biedrību aktīvistu iesaistījās barikāžu cīnītāju rindās.

Nav iespējams nepamanīt, to, ka liela daļa austrumnieku un dienvidnieku nostājušies uz integrācijas ceļa. Integrācija dažādos tempos norisinās gan vispārējā valsts sabiedrībā, gan arī nacionālo grupu ietvaros, konsolidējoties nacionālās kopienās. Lai gan, kā liecina profesores R. Kārklīņas pētījumi, mazo nekrievu minoritāšu bērnu lielākā daļa turpina asimilēties krievu vidē kā skolnieki skolās ar krievu mācību valodu un viņu skaits, pretēji plaši izplatītajiem uzskatiem, īpaši mainījies pēdējos gados nav. Raksturīgi, ka integrācijas procesi Latvijas pilsoņu sabiedrībā, latviskajā vidē, norisinās straujāk un veiksmīgāk gadījumos, kad attiecīgās personas ir pratušas saglabāt savu nacionālo identitāti. Ir grūti pašlaik atbildēt uz jautājumu - cik lielā mērā atsevišķu nelielo nacionālo grupu locekļi jau ir lielākā vai mazākā mērā nonākuši dominējošajās krievu vai latviešu integrācijas sfērās, tomēr jāatzīst, ka neraugoties uz savu mazskaitlību, austrumnieku un dienvidnieku izcelsmes nacionālās grupu locekļi visumā nav zaudējuši savu nacionālo pašapziņu un līdz ar to Latvijā ieņem savu īpašu vietu sabiedrībā.

Nākotnē, domājams, kopienas skaitliski nepalielināsies, bet gan nostiprināsies organizatoriski. Esošās biedrības un reliģiskās organizācijas jau ir kļuvušas par nacionālo grupu pārstāvjiem un sacementētājiem. Tomēr nelielais skaits ierobežo austrumnieku un dienvidnieku iespējas izveidot plašu kultūras dzīvi, jo Latvijā nelielās nacionālās grupas

kļūst vairāk pazīstamas vienīgi pateicoties attiecīgo kultūras biedrību rosībai vai atsevišķiem pazīstamiem to pārstāvjiem. No trijiem etnopolitikas veidiem (diferenciālisma, integrācijas un asimilācijas) Latvija ir izvēlējusies integrāciju, ar to saprotot mēģinājumu iespēju robežās zem viena politiska jumta apvienot dažādas kultūras un cenšoties tās sasaistīt, tajā pašā laikā veicinot arī specifiskās pamatidentitātes saglabāšanu. Tas nelielajām nacionālajām grupām dod samērā plašas iespējas uzturēt savu etnisko “es” - kultūru, tradīcijas, valodu pat neraugoties uz savu mazskaitlību.

ⁱ *Allworth A. E. The Modern Uzbeks: from Fourteenth Century to the Present: a cultural history.* - Stanford, 1990. - pp. 200. - 209; *Olcott M. B. The Kazakhs.* - Stanford, 1995.

ⁱⁱ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (tālāk - LVVA), 2574. f., 2. apr., 7088. l., 1., 2. lp.; Brīvā Zeme. - 1937. - 22., 27. sept.

ⁱⁱⁱ LVVA, 2724. f., 2. apr., 1118. l., [b. n.].

^{iv} LVVA, 1370. f., 1. apr., 2799. l., 31. lp.

^v Первая всеобщая перепись населения Российской империй, 1897. г. XIX. Курляндская губерния. - СПб., 1905. - стр. 76. - 127., 152. - 201., 210. - 233.; там же. XXI Лифляндская губерния. - С.-Петербург, 1905. - стр. 76. - 124., 146. - 195., 208. - 228.

^{vi} LVVA, 51. f., 1. apr., 8672. l., [b. n.].

^{vii} Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Витебская губерния. - СПб., 1901. - тетр. 2.; 1903 г. - тетр. 3.

^{viii} LVVA, 2791. f., 1. apr., 164. l., 20, 23, 62, 80. lp.

^{ix} LVVA, 1370. f., 1. apr., 2799. l., 30. lp.

^x *Suny R. G. Looking toward Ararat: Armenia in Modern History.* - Bloomington, Indianapolis, 1993. - p. 37.

^{xi} LVVA, 2791. f., 1. apr., 164. l., 20, 80. lp.

^{xii} Rīga 1860-1917 / Atb. red. J. Krastiņš. - R., 1978. - 384. lpp.

^{xiii} Сегодняя. - 1933. - 7. дек.

^{xiv} *Dubinskis-Muhadze I. Šaumjans.* - R., 1983. - 31. lpp.

^{xv} *Vestermanis M. Stepana Šaumjana gaitas Rīgā // Cīņa.* - 1963. - 12. okt.

^{xvi} Album academicum des Politechnikums zu Riga 1862 - 1912. - R., 1912.

^{xvii} LVVA, 7175. f., 1. apr., 107. l., b. n.

^{xviii} LVVA, 4568. f., 15. apr., 87. l., 18., 19. lp. Armēņu partija “Dašnakcuťjun” centās panākt Armēnijas atbrīvošanu no turku jūga un autonomijas izveidošanu.

^{xix} *Исаков С. Г. Сквозь годы и расстояния.* - Таллин, 1969. - стр. 100-165.

^{xx} Jaunākās Ziņas. - 1914. - 29. - 31. okt.

^{xxi} Bērziņš V. Latviešu strēlnieki - drāma un traģēdija. - Rīga, 1995. - 82, 89. lpp.

^{xxii} *Добрянский Ф. И. О Литовских татарах.* - Вильно, 1906. - С. 4.

^{xxiii} Tuvāk sk.: Śladami tatarów polskich. - Supraśl, 1994. Par šo tēmu poļu historiogrāfijā ir ļoti daudz darbu. Sk.: *Borawski P., Dubiński A. Tatarzy polscy. Dzieje. Obrzędy. Legendy. Tradycje.* - Warszawa, 1983.; *Miśkiewicz A. Tatarzy polscy.* - Warszawa, 1990. u. c.

^{xxiv} Sk.: *Vairašauskaitė T. Lietuvos totoriai XIX amžiuje.* - Vilnius, 1996.

^{xxv} *Заварина А. Об этностатистических источниках Латгале второй половины XIX в. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis.* - 1992. - Nr. 2.

^{xxvi} Из жизни мусульманской семьи времен Первой Латвийской Республики // Нур.

Информационный бюллетень мусульманского прихода г. Риги. - 1994. - № 2.

^{xxvii} Šajā laikā kā atsevišķa tautība netika izdalīti azerbaidžāņi - viņus reģistrēja kā Kaukāza tatārus.

^{xxviii} LVVA, 1370. f., 1. apr., 2799. l., 3. lp.

^{xxix} LVVA, 1370. f., 1. apr., 2574. l., 3. lp.

- xxx LVVA, 5604. f., 1. apr., 2530. l.
- xxxī Сегодња вечером. - 1935. - 25. февр.
- xxxii LVVA, 3724. f., 1. apr., 5655. l., [b. n.].
- xxxiii LVVA, 2617. f., 1. apr., 2., 6. l., [b. n.].
- xxxiv Pēdējā Brīdī. - 1936. - 12. janv. Laikraksts rakstīja, ka biedrība "Kaukāzs" ir viena no mazākajām biedrībām Latvijā.
- xxxv LVVA, 3724. f., 1. apr., 5655. l., [b. n.].
- xxxvi LVVA, 3724. f., 1. apr., 5655. l., [b. n.].
- xxxvii LVVA, 2324. f., 1. apr., 2. l., 10. lp.
- xxxviii LVVA, 1632. f., 1. apr., 13329. l., 1. - 3. lp.
- xxxix LVVA, 1032. f., 1. apr., 723. l.
- xl LVVA, 2575. f., 6. apr., 957. l., [b. n.].
- xli Londonas Avīze. - 1946. - 2. maijs.
- xlii LVVA, 2617. f., 1. apr., 8. l., 133. lp.
- xliii LVA, 1986. f., 1. apr., 5997. lp.
- xliv LVVA, Politiskās pārvaldes kartotēka.
- lv K. Žakovs ir ievērojama personība komi tautas kultūrā. Vienu viņa darbu ir tulkojis arī Jānis Rainis. Sk.: *Valkovskis K. No Sirjāņu mežiem līdz profesora katedrai // Latvija. - 1929. - 21. febr.; Gudriķe B. Vai jauns Raiņa draugs? // Literatūra un Māksla. - 1973. - 8. sept.*
- xlvi Tuvāk sk.: *Dimont M. I. Jews, God and History. - New York, 1962. - pp. 200-204.*
- xlvii *Ливанов В. Ф. Чуфут-Кале. В Крыму. Секты караимов. - Москва, 1874. - С. 64.*
- xlviii Энциклопедический словарь / Под редакцией И. А. Андреевского и К. К. Арсеньева - Том XIV. - стр. 426. - 432.
- lix LVVA, 3. f., 5. l., 2033. l., [b. n.]. Jāpiezīmē, ka karaīmi nereti tiek uzskatīti par ebrejiem, arī pašu ebreju vēsturiskajā literatūrā. Piemēram, T. Maikapars, ar piebildi, ka viņš piederēja karaītu sektai, par ebreju rūpnieku nodēvēts Latvijas un Igaunijas Ebreju asociācijas Izraēlā izdotajā grāmatā "Ebreji Latvijā". Piemēram, sk.: *The Jews in Latvia / Ed. by Bobe M., Levenberg S., Maor I., Michaeli Z. - Tel Aviv, 1971. - p. 235.*
- l Pirmais Karaīmu kongress. // Rīgas Avīze. - 1910. - 19. nov.
- li Mažoji Lietuviškaji Tarybine Enciklopedija. - II tomas. - Vilnius, 1968. - 56. lp.
- lii LVVA, 2724. f., 2. apr., 1159. l., [b. n.].
- liii LVVA, 2791. f., 1. apr., 164. l., 20, 80. lp.
- liv Latvijas Mākslas akadēmijas Informācijas centrs, B-120. lieta.
- lv Слово. - 1928. - 18. февр.
- lvi ЭТО. 75 - летие С. С. Майкапар // Сегодня. - 1932. - 27. сент.
- lvii LVVA, 2574. f., 2. apr., 5084. l.
- lviii LVVA, 2575. f., 10. apr., 3. l., 164. - 173. lp.
- lix Kurzemes Vārds. - 1925. - 25. apr.
- lx LVVA, 3235. f., 5. apr., 2835. l., [b. n.].
- lxi Izglītības Mēnešraksts. - 1943. - Nr. 11. - XI. - 272. lpp.
- lxii Latvijas Valsts arhīvs, 1986. f., 1. apr., 5997. l.
- lxiii LVA, 1987. f., 12961. l.
- lxiv These Names Accuse. Nominal list of Latvians deported to Soviet Russia in 1940 - 41. 2nd ed. with supplementary list. - Stockholm, 1982. - p. 314.
- lxv *Bāris A. Mani skaistākie gadi Latvijā. - R., 1991. - 92. lpp.*
- lxvi LVVA, P - 180. f., 5. apr., 270. l., 113. lp.
- lxvii L. Šahnazarjana, Rīgas krievu vidusskolas absolventa, tēvs Georgs bija dažādu tehnisko piederumu un rīku tirdzniecības uzņēmuma īpašnieks Rīgā. 1944. gadā viņš pātrauca studijas un devās uz Vāciju. L. Šahnazarjans bija dzimis Krasnodarā, V. Oganosovs - Baku. Savukārt N. Eriss bija beidzis Rīgas Franču liceju. LVVA, 7427. f., 2. apr., 1408., 2018., 2857. l.
- lxviii *Meistere U. Līdzko būs iespēja, aizbrauksim // Atmoda. - 1990. - 6. marts.*
- lxix *Lipša I. Musulmaņu dzīve Latvijā - tagad un agrāk // Tēv. - 1993. - 8. nov. Tolaik Jēkabpilī dzīvoja 25 tatāru ģimenes.*
- lxx *Suny R. G. The Making of the Georgian Nation. 2nd ed. - Bloomington, Indianapolis, 1988. - p. 316. Par nekrievu asimilācijas problēmām interesantu viedokli izsaka arī V. Sanderlends, kurš izvirza viedokli par*

- to, ka, piemēram, cariskajā Krievijā noteiktos apstākļos norisinājās pat pašu krievu asimilācija. Sk.: *Sunderland. W. Russians into Iakuts? "Going Native" and Problems of Russian National Identity in the Siberian North, 1870's - 1914 // Slavic Review. - 1996. - Vol. 55., N 4. - p. 825.*
- ^{lxxi} Līdzīgā stāvoklī Latvijā atradās arī nedaudzie karēļi, ingri un somi, kuri gandrīz visi jau ir izceļojuši uz Somiju. Viņu atgriešanos Pēterburgas apkārtnē vajadzētu veicināt Krievijas minēto tautu atzīšanai par nepamatoti represētām, taču nenokārtotie jautājumi par atsavināto nekustamo īpašumu, kā arī smagais ekonomiskais stāvoklis jautājumu ievērojami sarežģī. Pirms dažiem gadiem Latvijā pat darbojās Somu biedrība, taču tagad gandrīz visi tās rosīgākie biedri jau atrodas Somijā.
- ^{lxxii} *Meistere U. Līdzko būs iespēja, aizbrauksim // Atmoda. - 1990. - 6. marts.*
- ^{lxxiii} *Этноситуация в Латвии (факты и комментарии). - Рига, 1994. - стр. 10.*
- ^{lxxiv} 1989. g. tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. - Rīga, 1992. - 99. lpp.
- ^{lxxv} *Етнічний довідник. Етнічні меншини в Україні. - Київ, 1996. - С. 29, 38, 125.*
- ^{lxxvi} *Ivanovs V. Gruzijas leģions ieradies "Skonto" // Rīgas Balss. - 1996. - 3. okt.*
- ^{lxxvii} *Diena. - 1996. - 7. nov.*
- ^{lxxviii} *Diena. - 1996. - 11. dec.*
- ^{lxxix} *Seržants K. Čečeni - varoņi vai bandīti? // Rīgas Balss. - 1996. - 9. okt.*
- ^{lxxx} *Klismeta G. Līdzsvaru meklējot // Jūrmala. - 1987. - 1. okt.*
- ^{lxxxi} *Губогло М. Н., Червоная С. М. Крымскотатарское национальное движение. История. Проблемы. Перспективы. - Москва, 1992. - С. 261 - 262.*
- ^{lxxxii} *Literatūra un Māksla. - 1988. - 2. dec.*
- ^{lxxxiii} *Safarovs F. "Azeri" darbojas // Rīgas Balss - 1989. - 21. nov.*
- ^{lxxxiv} *Исмаилов М. Съезд латвийских азербайджанцев // Диена. - 1991. - 1. марта.*
- ^{lxxxv} *Trops J. Čečens no Ventspils vieno tautiešus // Diena. - 1997. - 12. febr.*
- ^{lxxxvi} 1996. gadā Gruzijā dzīvoja apmēram 520 latviešu. Latviešu biedrību vadīja Regīna Jakobidze, Gruzijas finansu ministra sieva.
- ^{lxxxvii} *Meistere U. Sirds dziļumos - sapnis par atgriešanos // Atmoda. - 1990. - 27. marts.*
- ^{lxxxviii} *Lipša I. Musulmaņu dzīve Latvijā - tagad un agrāk // Tev. - 1993. - 8. nov.*
- ^{lxxxix} *Kincs I. Par seno baznīcu un tās jaunāko draudzi // Solis. - 1993. - 3. dec.; Armēņu apustuliskā baznīca vēsturē un mūsdienās // Svētdienas Rīts. - 1994. - 27. febr.*
- ^{xc} *Нацыянальныя культурна - асветныя аб'яднанні Рэспублікі Беларусь. - Мінск, 1996. - с.12.*
- ^{xc1} *Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja. 1992. - Jyväskylä, 1992. - s. 33.*
- ^{xcii} *НУР. Информационный бюллетень мусульманского прихода г. Риги. - 1994. - №. 3.*
- ^{xciii} *Dribins L. Citādais un svešais nacionālo attiecību skatījumā // Multikulturālisms Latvijā. - Daugavpils, 1996. - 47. lpp.*
- ^{xciv} *Vēbers E. Latvijas valsts un etniskās minoritātes. - Rīga, 1997. - 66. lpp.*
- ^{xcv} *Kārklīņa R. Etniskā integrācija un skolu politika Latvijā // Diena. - 1997. - 11. jūn.*
- ^{xcvi} *Cilvēks un dzīve socioloģijas skatījumā / Zin. red. B. Zepa, A. Zobena. - Rīga, 1997. - 64. lpp.*
- ^{xcvii} *Tabula sastādīta, izmantojot: Skujenieks M. Latvijas zeme un iedzīvotāji. - Rīga, 1920. - 168. - 169. lpp.; Valsts Statistikas pārvalde. Trešā tautas skaitīšana Latvijā. - Rīga, 1930. - 63. lpp.; Valsts Statistikas pārvalde. Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. - Rīga, 1935. - 71. lpp.*
- ^{xcviii} *Tabula sastādīta izmantojot: Latvijas PSR Tautu forums. Īss statistisko datu krājums. - Rīga, 1988. - 8. - 11. lpp., 1989. g. tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. - Rīga, 1992. - 82. - 84., 89. lpp.*
- ^{xcix} *Tabula sastādīta izmantojot: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Nacionālo lietu nodaļas sniegtās ziņas.*